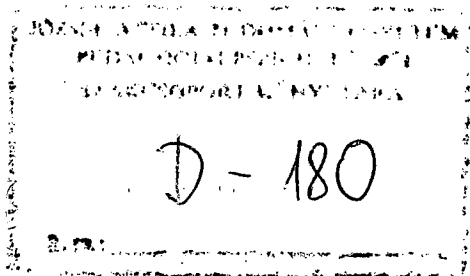

**FILOZÓFIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉSEK PIKLER GYULA
MUNKÁSSÁGÁBAN**

Bölcsészdoktori értekezés

**SZEGED
1975**

Kiss Ferenc

" Értessük meg a közvéleménnyel azt is, hogy a magyar munkásságban, amely a legutóbbi években a teljes elhanyagoltság tengeréből erős sziklaként emelkedett ki, a jövődő felvilágosodott, művelt, gazdag Magyarországának egy új alapkőve támadt, amelyre bizalommal és legközelebbi oktalan önzésünket legyőzve kell építeni." /1./

Ez a kiragadott idézet, a szerzőt - Pikler Gyulát - figyelembe véve az írás keletkezésének a dátumát is, /1906/ rendkívül éleslátásu, haladó gondolkodásu, szinte a marxizmusához közel álló tudósnak tünteti fel. Ezekután csodálkozhatunk, hogy alig találunk róla megemlékezést, értékelést.

Pikler Gyulát nem is mint politikust ismerik elsősorban, hanem - a szűk szakmai berkeken belül - mint jogászt, jogfilozófust, szociológust és pszichológust tartják számon.

Kétségtelen, hogy Pikler Gyula a századforduló kiváló tudósa, professzora, szociológusa, filozófusa, pszichológusa és közéleti személyisége volt. A "második reformnemzedékhez" tartozott, e nemzedék kiemelkedő alakja, sőt később vezére is volt, a reakció támadásainak legfőbb céltablája, de ezen támadások ellen a legkeményebb bástyának is bizonyult.

Pikler kortársait, "nemzedékét" Horváth Zoltán /1974/ így jellemzi: "Az a nemzedék, amely 1900-ban a Társadalomtudományi Társaságban Pulszky Ágoston, Pikler Gyula és tanítványainak fellépésével jelentkezett, az a nemzedék, amelynek 1906-1907-ben Ady Endre és Bartók Béla zsenije jelölte ki az utját, az a nemzedék, amely a szétszórt és iránytalan munkásosztályból százezres, szervezett munkásmozgalmat fejlesztett ki nem kevésbé állt szembe a hatalommal, az elzárkózással, a mindenre elszánt osztályuralommal mint elődek a szabadságharc előtt. E nemzedék tagjai nem voltak forradalmárok, legalább is tulnyomó többségükben nem voltak azok." /2./

Ez az értékelés reálisan és higgadtan elismeri e csoport történelmi értékeit, de egyben kifejezi történelmi helyzetükből adódó, -szinte szükségszerű - korlátjait is! Nem tettek, nem tehettek többet, mint amit koruk objektív történeti feltételei megengedtek.

Ezek szerint Pikler Gyula nem volt forradalmár. A polgári radikalizmusnak a századforduló táján megreformálódó irányához számíthatjuk. E besorolás is csak némi fenntartással történhet, hiszen Pikler nem politikai nézeteket hirdetett, szerepe inkább a korábbi elméletek bírálata, továbbfejlesztése; így mintegy előkészítője volt a polgári radikalizmusnak.

Sokrétű munkásságában pszichológiával is foglalkozott. Ő magát nem tartotta pszichológusnak és ebben a vonatko-

zásban méltatói véleménye is megoszlik. /3. a.b.c.d.e./
Mégis gazdag munkásságában igen jelentős helyet foglal-
nak el pszichológiai művei, Életművében sajátos módon
ötvöződnek a filozófiai és pszichológiai kérdések. Művei
sokhelyütt pszichológiai forrásokból táplálkoznak, más-
részt filozófiai gondolatai alapját képezik lélektanának
is.

Az egyes pszichológiai problémákat - mint ahogy
majd látni is fogjuk, - igen behatóan, körültekintően
vizsgálta, a jelenségek mögött a törvényszerűségeket
kereste és mindenben önállóságra törekedett, mely szé-
les látókörrrel és bátor kritikai szemlélettel párosult.
Megállapításait, eredményeit részben ma is tudományos
értékűnek tekintik. /4./

2. Pikler Gyula 1864 május 21-én született Temesvároott. Gimnáziumot Ungváron, jogi tanulmányokat Budapesten végzett. 1886-ban a budapesti egyetemen a jog és az állambölcsélet magántanára, 1891-ben címzetes rendkívüli, 1903-ban egyetemi tanár lett. A Társadalomtudományi Társaság egyik megalapítója, később alelnöke, majd 1906-1919 között elnöke.

A világháboru alatt nyilvánvaló volt, hogy felfogása szembe állítja a háboruval. De inkább elvonult a háboru vésze elől. Az 1912-13-as tanévben megkapott szabadságát folytatta. Írásaival sem jelentkezett. Közvetett jelek arra utalnak, hogy az 1918-as októberi forradalmat pozitív módon fogadta, bár írásaival nem fejezte ki rokonszenvét.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után külföldre távozott /a tettének reális okát nem sikerült feltárni/. Mégis az ellenforradalom vele is úgy akart leszámolni - jórészt régebbi, "viselt dolgai miatt" - mint az aktív szerepet játszó tanárokkal. Fegyelmi eljárást akartak folytatni ellene, míg végül meggondolták és nyugdíjazták. Visszavonultan élt Ecséd községben. 1937 november 28-án halt meg Budapesten.

3. Pikler Gyula munkásságát marxista szempontból még átfogóan nem értékelték. Szabó Imre régebbi értékelése /5./6./ eléggé dogmatikus és csak Pikler jogbölcseleti nézeteivel foglalkozik. Reálisabb módon értékeli korunk jogászai /7./, de sajnos nem találkozunk pszichológiájának elemző értékelésével. Szabó Imre újabb /1973/ monográfiája - az előzőeknél sokkal tárgyilagosabban - szintén főleg jogbölcseleti vonatkozásu, de életművének általános értékelése és történelmi helyének kijelölése rendkívül értékes vállalkozás. Kár, hogy pszichológiájáról most is keveset írt.

Igaz, a magyarországi pszichológia története még eléggé feltáratlan, kevés munkától eltekintve /8. Lénárd, 1947./, 8.a / napjainkban is kidolgozatlan. A haladó hagyományok és nemzeti értékek feltárása pedig jelentős része a szocialista kulturának. /9./ Ezért is indokolt Pikler Gyula munkásságával foglalkozni, hiszen eredetiségre törekvő művei, bár tévedéseket is tartalmaznak, részben korunkban is aktuálisak. Ez úgy véljük, indokolja a témaválasztást is.

4. E dolgozat keretei között az alábbi célkitűzéseket igyekeztünk elérni:

1./ Tisztázzuk Pikler viszonyait a kor haladó eszmé-
áramlataihoz /Ricardó, Spencer, stb./

2./ Igyekezzünk feltárni pszichológiájának filozófiai
alapjait, illetve egységes életművének tükrében a filozó-
fiai és pszichológiai kérdések dialektikáját.

3./ Kisérletet teszünk - eléggé szétszórtan megjelent
pszichológiai nézeteinek rendszerezésére, kiemelve azt a
bátor, önállóságra törekvő kritikai viszonyt, mellyel kor-
társait bírálta.

5./ A vizsgálat metodikája:

1./ Forrásmunkák tanulmányozása.

2./ Összehasonlító vizsgálat a különböző, gyakran
ellentétes értelmű értékelések alapján.

3./ Dokumentumok, folyóiratok tanulmányozása.

II.

Pikler Gyula fellépésével és munkásságával, volt tanára és mestere Pulszky Ágost/1846 - 1909/ követője volt, bár köztük a hasonló vonások ellenére lényeges különbségek is voltak.

Pulszkyt és Piklert teljesen azonosnak találja Eszterházy Sándor /10./ Finkey Ferenc /11./ szerint Pikler a szociológiai iskolához tartozik, Pulszky pedig az "ideál-realista" irányhoz. Működését a jogbölcseletben Kantéhoz hasonlítja és lángelmének nevezi. Külön választja őket Moór Gyula is. /12./ aki szerint Pulszky az ideológiai - kulturális csoporthoz, míg Pikler a lélektani irányhoz tartozik. Különböző vonásaik ellenére azonban egységesek voltak a régi felfogások bírálatában és a szociológiai eszmék terjesztésében. Munkásságukat Horváth Zoltán a következőképpen jellemzi: "A marxista irodalom elterjedése /és Szabó Ervin kommentálásai/ mellett a rend alapjai ellen irányuló támadásoknak Pikler Gyula, Somló Bódog és Jászi Oszkár - mindhárom Pulszky tanítványai! - elméleti munkássága volt a legjelentősebb előkészítője, s talán nem is véletlen, hogy Ady Endre országos hirre növekedett fellépése a klerikalizmusnak Somló Bódog ellen indított akciójával kapcsolatos." /13./

1. Pikler első munkái a közgazdaságtan köréből valók. 21 éves korában, 1885-ben jelent meg a Nemzetgazdasági Szemlében, majd 1886-ban különlenyomatban: "Ricardo jelentősége a közgazdaságtan történetében, érték- és megosztástana." Akadémiai díjat nyert. Az angol klasszi-

kus közgazdaságtan legfontosabb megállapításai logikus és világos megfogalmazást kapnak a műben. Pikler szerint Ricardó az első közgazdaságtani író, aki nem a legjobb gazdasági rendet keresi, hanem a valóságot elemzi, azt ami van, és azt hogy miért van, nem gazdaságpolitikát, hanem közgazdaságtant művel. Míg Ricardó elődei a merkantilisták és fiziokraták a "nemzetvagyon"-t akarták gyarapítani és az egyesek jólétét elhanyagolták. Ricardó először tárgyalja tüzetesen a javak megosztásának kérdését is. "Fellépése lehetetlenné tette a munkás agyon dolgoztatásának azon igazolását, hogy az a nemzet gazdaságának emelésére szolgál, és lehetetlenné tette a jelen társadalmi állapotban mindenütt összhangot és békét találni és a tőkést mindenképpen a munkás érdektársának hirdetni. "E munka az angol klasszikus közgazdaságtan legjobb magyar nyelvű ismertetése." /14./

Rendkívül élvezetes olvasmány a Budapesti Szemlében 1890-ben megjelent "Angol és német közgazdaságtan" című munkája. Ez a párbeszéd a szerző és a német egyetemekről visszatért unokaöccse között, aki "elfogadta úgy látszik minden habozás nélkül, a legcifrább és legértéktelenebb német frázisokat és megtanulta azt a legrosszabb német szokást: pillanatnyi kedélyi szükségletekhez és politikai tendenciákhoz szabni tudományosság igényével fellépő elméleteket." /15./

A német történeti iskola tanításaitól elragadtatott ifjút felvilágosítja a szerzőt arról, hogy az angol

klasszikus iskola eredményeit helytelenül becsmérlik a németek és egyoldalú a német közgazdaságtan magasztalása is. Az eredeti szövegrészek és a német értelmezések szembeállításával kimutatja Pikler, hogy egyes német tanárok, mennyire meghamisították Ricardo elméletét, és bár élesen bírálják őket ugyyszólván az egész közgazdaságtanukat átveszik, de értelméből kiforgatják.

Nem általános elvként hirdetik az angolok a szabadságot, hanem csak addig, amíg az célszerű. A puszta szabadság nem oldja meg a munkáskérdést. Az osztrák iskola érdemeit erősen túlozzák. A határhaszon csak a pillanatnyi piaci ár megállapításában érvényesül. Ez a kereslet és kínálat törvénye, mely muló hatásu, a termelés általános irányait nem szabja meg, mert állandó számítás alapja nem lehet. Az iparcikkek XIX. századvégi olcsóbbá válása a termelés költségeinek a csökkenésével magyarázható, nem pedig a határhaszonnal. Igen értékes Piklernek a német közgazdaságtan bírálata akkor, amikor szinte minden területen a német tudománytól függünk. E tanulmányaival bebizonyította, hogy a szociológusnak legelőször a közgazdaságtanhoz kell értenie.

2. Az állam ellen című munkájában, /16./ Herbert Spencer bírálja. E műve - jollehet még nincs olyan jelentős mint későbbi jogbölcseleti munkái, - mégis érdekes, mert benne pontosan meghatározza Spencerhez való viszonyát. A Piklerről szóló írásoknak szinte mindegyike

kiemeli Spencer hatását, de kevesen mutatnak rá erre a kritikai viszonyra, ami Piklert Spencerhez fűzte. Spencer hatása ebben az időben szinte Európa-szerte kimutatható. /A Huszadik Század első számában egy rövid üdvözlő cikkel biztatta is a magyar szociológusokat!./ Pikler mégsem egyszerűen követi, hanem csak felismeri hatását. - Goethe Kantról beszélgetve egyszerre azt mondta Eckermannnak: - "Hatással volt önre is, habár sohasem olvasta." Hasonlókép Spencer is közülük nem egy olyannak gondolatai fölött uralkodik, aki a nevét sem ismeri." /17./

Hatalmas gondolati eszméi számos csatornán keresztül szinte észrevétlenül hatolnak el a szélesebbkörű olvasóközönséghez. ... "A tanok különböző osztályaival szemben különböző állást foglal el a jelen dolgozat szerzője, ... illetőleg megcáfolásokat bátorodik megkísérelni, ami ha igaza van, annál kevésbé fölösleges munka, mivel a tekintély, mely kiváló írók igazi tanait kíséri, igen könnyen elfogadtatást biztosít tévedéseiknek is." /18./

Pikler Spencert politikai alapelvében "a korlátlan egyéni tulajdon, a korlátlan szabadverseny és állami be nem avatkozás"-ában támadja meg. Spencer szerint: "minden fölösleges, sőt káros, amit az állam a külvédelem és az igazság szolgálatán tul tesz." /19./ Kifogásolja a közművelődési, orvosegészségügyi, vallási stb. funkció elhanyagolását, melyeket szerinte az államnak kellene megvalósítani. Pikler elismeri az állam szabályozó, irányító

szerepét, amellyel a gyengéket, a szegényeket védi a hatalomtól, a kiszolgáltatottságtól. Szerinte tehát az államnak "beavatkozó" kell lenni. Elhatárolja azonban magát a kommunistáktól is - mint később majd látjuk máshol is -: "még helytelenebb ama nem gyakorlati politikusok iránya, kik az egész fönnálló társadalmi rendet eltörölve, szocialisztikus vagy kommunisztikus társadalmi renddel akarják felcserélni, korlátozva, vagy megszüntetve a magántulajdont és a versenyt." /19./

Már ebben is láthatjuk a polgári radikálisokra jellemző megtorpanást, a forradalomtól, a kommunizmustól való idegenkedést egyrészt, de másrészt a bátor bíráló hangú fellépést is.

3. Első átfogó jogbölcseleti művét "Bevezető a jogbölcseletbe" címmel 1892-ben tette közzé. Ebben önálló, határozott elméletet még nem fejt ki, talán az lehetett ezzel a feladata, hogy a mult hagyományaiból elhárítsa azokat az akadályokat, melyek az "igazi" jogtudomány megteremtésének útjában állnak.

Igen meglepő itt az az éleslátás és gyakorlati érzék, mellyel a jog tanítási gyakorlatából indul ki, ismertetve a tulzott "gyakorlati irány" károssá válható eluralkodását, az elméleti tudományok rovására. /20./ Sőt még helyesirási kérdésekkel is foglalkozik, hangsúlyozva egyszerűsítési törekvéseit, mellyel megkívánja könnyíteni a helyesírást. A filozófiát el akarja

különíteni a jogbölcselettől, mivel a filozófia nem tudomány "A filozófia ott kezdődik, ahol a tudomány végződik." /22./ A filozófiára a jogbölcseletnél nincs szükség, bármilyen filozófiát is fogadjon el az ember, ugyanis csak jogérzete szerint cselekszik. A jogbölcselet független a filozófiától. A jogbölcselet olyan tudománya a jognak, mint a természettudomány a természetnek, vagy az élettan az életnek, valósággal a jog természettudománya. Bölcseletnek csak azért nevezik, mert még tökéletlen... ha majd bizonyos fejlettségi fokot fog elérni, a jog tulajdonképpen tudományának, jogtudománynak fogják nevezni." /23./

Ezzel igyekszik kikapcsolni a filozófiai kérdéseket, illetve igyekszik fölé emelkedni a filozófiának. Lábjegyzetben azonban mégis kifejezi saját filozófiai álláspontját, /bár máshol azt mondja, hogy a személyes meggyőződést el kell választani a tudományos kutatástól/ mellyel elszigeteli magát a materializmustól. "E tan... legkevésbé sem foglal magában materializmust. Ezt pedig nem azért jegyzem meg, mert a materializmus /mint mondják/ veszedelmes tan, ugy a társadalomra nézve, mint arra nézve, aki vallja, hanem azért, mert a materializmus nem igaz, és pedig olyan szembeötlően nem igaz tan, hogy filozófiai szempontból szégyelni való dolog ha valaki vallja." /24./ Ez a megállapítás a vulgáris materializmusra vonatkozik, hiszen Pikler ismerte és becsülte is Marxot, mint

ahogy ez később kiderül, sőt néhány helyen ő maga is materialista felfogást vallott, mint pl. a jogbölcselet értelmezésében, a tudományos kutatómunkában stb. A materializmushoz való viszonyára később még visszatérünk.

E munkájában vizsgálja az emberi cselekvést és ezt az "anyag változásai"-nak tekinti, de az "eszméleti állapotok" ezzel párhuzamosan, nem ennek következtében, tükrözésként jönnek létre, így itt egy sajátos párhuzamoság tapasztalható, ami Szabó Imre szerint "vulgaris materialista elemekkel tarkított idealista felfogás. /25./

A jogbölcseletet Pikler a jog természettudományának tartja és szerinte úgy kell előadni a jog felett uralkodó törvényeket, mint az élettan, vagy a hőtan törvényeit. A jogbölcselet "egyfelől folytatása és alkalmazása a természettudományoknak, amennyiben az energiának az emberi társadalomban való alakulásával foglalkozik, másfelől a lélektannak, mely különben szintén a természettudománynak egy ága." /26./

A társadalmat itt még anyagrészek csoportosulásának tekinti, a társadalom folyamatait pedig az anyagrészek együttes hatásának, egymásrahatásának.

Itt még Spencer organikus elméletének követője: "Szó szerint igaz, hogy a társadalom organizmus... mind ebben semmi képletes szóhasználat nem volt... ezen analógia útján fontos eredményre jutottak..." /27./

Később kitűnik, hogy a természettudományos jogbölcselet tényleg nem materialista, hiszen a társadalmi jelenségek és így a jog okát is az egyénekben végbemenő természeti - lélektani változások adják. "... a társadalom tagjainak természete határozza meg az illető társadalom jogait és semmiféle nagyobb változás nem állhat be az állami életbe, mielőtt az egyének természete megváltozott." /28./ A jog változását Pikler szerint végső fokon a jogérzet okozza. A jogérzetet itt még nem magyarázza meg csak majd következő könyvében a "belátásos elmélettel", mindössze, egy tovább nem elemezhető misztikus fogalmat ad. A "jogérzet mely benne van az emberi lélek belsejében és nem szorul logikai bizonyítékokra." /29./

Művének legfőbb érdeme - és egyben az ellene indított támadássorozat kiváltója is - a természet - vagy észjog kritikája és elítélése. Támadása heves, gunyos, kihívó, Szerinte a korlátlan egyeduradalomra törő természetjog: "igazán a bölcsek kövének és a csillagok járása egyéni értelmének keresése a jog terén és amelynek terméketlenségét és hiábavalóságát minden kor józanabb tudományos szellemei hirdették és ma csaknem mindenki elismeri." /30./

Magyarországon a századfordulón az osztrák természetjog divott, mely az uralkodó jogait és az állam mindenhatóságát igazolta. A XIX. század derekáig az egyetemeken keresztül befolyásolta a nemzeti gondolkodást. Kant észjogi

gondolatai szinte csak illegálisan terjedhettek, s csak a múlt század 20-as éveitől kezdik kiszorítani a természetjogot. Ekkor is Kant filozófiájának csak a legreakciósabb részét képező apriorosztikus és az erőszakot elismerő jogbölcseletét hirdették, 1848 előtt éppugy mint utána az abszolutizmus, majd a kiegyezés korában. Ez az észjog a haladó mozgalmak szempontjából csak negatív lehetett, hiszen igazolta az uralkodó előjogait, tagadta az ellenállás jogát, az uralkodó önkénnyel szemben, s a természetből, illetve az észből magyarázza meg a fennálló jogrend helyességét, jogosságát, örökkévalóságát.

A jogbölcselet Európában időközben szinte teljesen túlhaladt a jogtörténeti iskola tanításain, mely a jogot a "megfoghatatlan népszellemből" keletkeztette. A burzsoá jogbölcseletben kialakultak már a pozitivizmus iskoláinak legkülönbözőbb árnyalatai.

A magyar jogbölcselet ettől a fejlődéstől elmaradt, s az elmaradás egyben azt is jelentette, hogy a feltörő burzsoáziának nálunk nem volt elmélete, melyet a jogi jelenségek magyarázataként hirdethetett volna. Másrészt mindinkább feltámadóban volt az új természetjogi irány, a katolikus természetjog, a klerikális reakció természetjoga. Mindenképpen szükségessé válik tehát, az új, burzsoá jogbölcselet meghonosítása és megteremtése nálunk is. Ezzel kapcsolatban az első feladat, az addig uralmon volt természetjognak, mint jogbölcseleti iránynak, az észjogi iránynak felszámolása volt.

Az észjogi iránnyal már Pikler Gyula elődje és tanára Pulszky Ágost is szakított. /31./ Megállapítja, hogy az a tudomány, amely "letér a lehető tapasztalt ösvényéről, - kivetkőzik a tudomány jellegéből és nem keresi tanai igazolását a tényekben, hanem előzetes, minden mellékes bizonyítéktól eltekintő meggyőződésre hivatkozik, amelynek számára föltétlen törvényt követel. E meggyőződés nem lehet tudományos, szükségképpen az ismeret határain kívül leli eredetét, tehát így a hitben, vagy a metafizikai elmélkedésben, és így a teológiai vagy a metafizikai képzetek rendjéhez tartozik." /32./

Pulszky Ágost érdemeit Pikler Gyula is elismeri, szinte tanítványi rajongással beszél róla. "E tanárunkat illeti meg az a maradandó dicsőség, hogy első főiskolánkon a természet - és észjoggal szakított... Ő gyorsan felismerte a szociológiának, annak körében az új jogbölcseletnek a jelentőségét és merészen ezt az új találmányt kezdte hirdetni tanszékéről és hirdeti máig és a tudomány előbbrevitele volt a célja." /33./

E mű értékes vonása még Pikler határozott objektivitása a tények vizsgálatánál. Szerinte ez a szenvedetlen, személyes meggyőződést és elfogultságot félretevő magatartás az alapja az "igazi" jogbölcseletnek, "nehéz a szigorú tudomány emberének a szigorú tudomány határain belül maradni, nehéz... jogérzete szavát kiáltó szóvá

nem tenni." Ebben a vonatkozásban is bírálja a természetjog követőit. "E nagy kérdésekben, jogérzetének nemes hevéből elragadtatva tagadta meg magát Kant, jutott magával ellenkezésbe és lett lapossá Spencer és lett fantasztikus Comte." /34./

Ez a bírálat azonban bizonyos veszélyt is rejt magában, melyről Pikler - legalább is még a könyvében - nem tudott megszabadulni. Ő ugyanis a természetjogban nem egy jogbölcseleti magatartást, egy sajátos gondolkodásmódot ítél el, mivel szerinte a természetjogias felfogás abban áll, hogy a jogbölcselek mindegyike a szenvtelen tudomány helyett saját felfogását adta, Bírálatát tehát nem a konkrét, a természetjogi vagy észjogi felfogás tartalmára, hanem a szerző magatartására vonatkoztatja. Az álláspont tartalmilag lehetne helyes is, helytelen is, de szerinte mindenképpen tudománytalan, ha a tudós állásfoglalását is magában foglalja. E hiba oka szerinte az, hogy a jogász a maga jogi meggyőződését és nézeteit helyesnek, sőt egyedül helyesnek igyekszik feltüntetni:

"mintha azok az emberiség közös meggyőződései volnának."

/34./ A természetjogászok ezen igaz és örök jog lényegét abban jelölik meg, ami éppen korunknak, - Pikler szerint - korunk jogérzetének megfelel. Bár a jogászok, a természetjogi elméletekkel koruk küzdelmeit - erősítették, Pikler szerint a tudomány szempontjából nem tettek mást, mint a keletkező jogintézmények számára semmitmondó és hamis iga-

zólást költöttek.

Ezért saját, állítólag állásfoglalástól mentes, tényleg objektivista elméletén kívül természetjogi elméletként elvet minden, korábban elterjedt jogbölcseleti irányt is. Ezen általánosításban végül odáig megy, hogy a többi irányokkal azonos, önkényes természetjognak nevezi a /szociálisztikus törekvéseket" is, amelynek pedig - mint írja - maga sem ellensége.

Az a tétel, mely szerint - saját felfogásától eltekintve - bármely kor, bármely osztály érdekeit kifejező jog természetjogi, felületes és durva általánosítást tartalmazó kijelentés; nemcsak a szerző álláspontját, a tartalmi tényeket is nézni kell az egyes irányoknál. Abban igaza van, hogy a szerzők álláspontja egyben osztályálláspont is volt, tehát pártos elveket vallottak. Abban persze már nincs igazsága, hogy a lásszólag tudományosan szenvtelen, álláspont nélküli objektivizmus - tényleg álláspont - nélküliség. Hiszen akarva - akaratlan ez is sajátos állásfoglalás, mint ahogy másik nagy művében maga is állást foglal a jogérzet lényegét illetően, - így saját meghatározása szerint végül maga is természetjogásszá vált.

Művében éppen tudományos szenvtelenségből fakadóan igyekezett magát elhatárolni a politikai áramlatoktól, sőt ezeket mintegy kibékíteni is törekedett: "tudásunk mai tökéletlen állapotában a radikalizmus is jogosult, a konzervatizmus is" /35./

4. Nagy felháborodást váltott ki és már a kiadás évében /36/ tiltakoztak ellene. Az Athenaeumban Várnai Sándor szemére veti, hogy Spencer követője, de meg is tagadja mesterét. Főként Pikler tudományos magatartását kifogásolja: "a tudományos elvtelenség, a tudományos nihilizmus ridegebben proklamálva alig is hangzott még el. "Veszedelemes is ez a tan, mert a jogszolgáltatás erkölcsi alapjait bontja meg, midőn a kétes jogigények elméleti eldönthetetlenségét mondja ki." /37./

Hevesebben támadják a katolikus természetjogi irány képviselői. Esterházy Sándor kassai jogakadémiai tanár már 1892-ben támadókönyvet ír Pikler ellen: "A jog lényegéről" címmel, majd támadását kiszélesítette a Bölcséleti tudományok kézikönyve című kétkötetes tankönyvében, mely vitairat a jogpozitivizmus ellen. E művében Esterházy megvédi a természetjogot: "vannak olyan jogszabályok, jogelvek, amelyek az emberiség létezése első percétől az utolsóig igazságot tartalmaznak, változatlan érvényűek." /38./ Ezekután azt igyekszik igazolni, hogy Pikler is a természetjog követője, mivel a jogérzetbe vetett hit természetjogi alapelv, és így cserben hagyja a pozitivizmust. Esterházy szerint Pikler fő bűne az, hogy lehetetlenné teszi az igazságszolgáltatást: ha a jogérzet nem vitatható alap, - Pikler tanítása szerint - nem lehet megbüntetni azt a bűnöst, aki jogérzetét követeli. "valóban: ez az anarchizmus teljessége." /39./ Pikler sze-

rint - írja Esterházy - az ember jogérzete szuverén: ezzel pedig a tételes jog alkotása és fenntartása lehetetlenné válik. Az ilyen eszmék tudományos hirdetése káros: "Pikler alapjaiban rontja meg a jogtudományt." /40./ Ezután a pozitivizmust veszi célba és szenvedélyesen támadja megállapítva, hogy: "a jogrend erőszakos fölforgatására, forradalmakra vezet." /41./, mivel nem ismeri el az állam feletti, azaz isteni hatalmat, hanem azt hirdeti, hogy a jog kizárólagos forrása az állam akarata. Ez különösen azért veszélyes, mert "a legveszedelmesebb irányba tere-li" a szociális kérdés megoldását: arra tanítja ugyanis a szocialistákat, hogy minden jogot megszerezhetnek maguknak, ha bármi módon az államhatalom birtokába jutnak: ez pedig egyértelmű az erőszakra való csábítással, a legveszedelmesebb utmutatás amit csak adni lehet, /42./ Ezekből is látszik hogy olyan vádakkal illetik Piklert, melyeket ő "szenvtelen magatartásának" hirdetésével már eleve ki akar zárni, de éppen ezzel idézett elő.

Műve azonban nemcsak ellenállást, de elismerést is váltott ki. Erről következő művének, az 1911-ben, harmadik kiadásban megjelent /A jog keletkezéséről és fejlődéséről/ előszavában egész sereg szemelvényt mellékelnek. Igaz, ezek többnyire a jog keletkezésére vonatkoznak, de kifejezik és érzékeltetik - ha közvetve is - művei pozitív visszhangját is. Nézzünk néhány részletet melyek az 1897-es kiadást méltatják.

"Az igazságosságnak ez az új meghatározása ismét egyike a legfontosabb és legtermékenyebb igazságoknak, mely a büntető és vagyonmegosztási politikára nézve irányadó és döntő fontossága... egyike a legfényesebben megírt, a legalapvetőbb tartalmu, a leggazdagabb és legtermékenyebb hatásu könyveknek, amiket valaha magyar nyelven és más nyelven is megírtak: s amelyet mint az emberi haladás egy új és eltörhetetlen fegyverét, sokan meg fognak forgatni s ez első tudományos politikus hatása alatt fognak állni." /43./

"A könyv e részletei nemcsak a bebizonyítandó tétel igazságát és mélységét állítják elénk meggyőzően, hanem tág kilátást tárnak fel a jog egész mezejére, ... - a távol multak jogáról lehull a csodálatos érzelmek és babonás elméletek misztikus és fantasztikus leple, ... Pikler ... a jogbölcselet legvégső problémáit a természet-tudományok alapján oldja meg... vonzó előadásu szellemes író." /44./

"Pikler Gyulában, kinek végtelenül szellemes, igazi pozitivistá szabásu munkájából ... bőséges okulást merithet, mégha nem mindenben ért is egyet a szerzővel, de merithet annak a felemelő érzésnek kíséretében, hogy e munka szerzőjében egy jellemmel ismerkedett meg. "

/45./

"Pikler Gyula... a mai reális időben is komolyan műveli tudományát... Így állítja szembe Pikler a két iskolát.

Elismerésre méltó képet nyújt mindkettőről... Tiszteletreméltó nyugalommal, tárgyiasan hirdeti racionalista doktrínáját." Irta: Bodnár Zsigmond néhai egyetemi magántanár.

5. Pikler tulajdonképpeni állam- és jogelméletét, melyben már az állam és jog lényegét meghatározó rendszert is igyekszik teremteni, főművében: "A jog keletkezéséről és fejlődéséről" /Bp.1897/ fejtette ki.

Itt a jogtörténeti és általában a történeti felfogással száll vitába. A jogtörténeti felfogás szerint, az állam és a jog keletkezését az ösztönszerűséggel magyarázzák. Az emberek ösztönszerűleg, öntudatlanul cselekszenek, a bennük élő "népszellem" szerint. Pikler szembe száll ezzel a felfogással, szerinte az emberek nem ösztönszerűen, hanem célszerű belátásuk alapján cselekszenek; szükségleteik állandóan változatlanok és e változatlan szükségletek kielégítésére az emberek mind jobb és jobb módokat, eszközöket ismernek fel. Ez egyben a jogfejlődés útja is, mely egyre jobb és fejlettebb jogintézmények felismerését és felállítását jelenti. A fejlődés így szakadatlan haladás, a tökéletesebb felé: a jogfejlődés egyirányú fejlődés - az adott jogrendszer tehát az addig ismert legtökéletesebb jogrendszer. Korábbi felfogását tehát továbbvitte és módosította. Az előző munkájában ugyanis megállt a jogérzetnél, ezt itt most tovább magyarázza. A jogérzet - szerinte - olyan,

a jogot illető meggyőződés, melyet az emberek - az egyes emberek - célszerűségi belátása határozza meg. Az emberek olyan társadalmakat, olyan intézményeket, olyan jogot létesítenek, amilyen adott ismereteiknek megfelel, amint helyesnek, megvalósítandónak, célszerűnek tartanak. Ez elméletének alapgondolata. "Nem elégithet ki bennünket az a tan, mely szerint az idők végtelen folyamán korszellemet vált föl, anélkül, hogy e változásban egyszerű törvény mutatkoznék. Szóval nem fogadhatjuk el tudománynak, magyarázatnak, mert nem érezzük értelmünk megkönnyebülésének, a redukálhatatlan individualitások ezen az idők előrehaladtával folyton szaporodó tömegét... Teljesen ellenkező e tekintetben a belátásos iskola jellege. Szerinte az embernek ez a lelkiállapota, mely a jogot létrehozza, minden népnél egyenlő: mindenütt igyekszik kielégíteni, életét biztosítani, ezért minden nép részben hasonló intézményekhez jutott"... A jog fejlődése egyszerűen abban áll, hogy: az idők folyamán jobb intézményekre tanítják meg az embert újabb tapasztalatai. Így ezen iskola a jognak egy általános, egységes elméletét adja..."

A jog keletkezéséről és fejlődéséről olyan tényeket is megállapít, - más helyütt - melyek a hatalmon lévőknek kétségkívül kellemetlenül hatottak. "A jog alkotása és fenntartása abból áll, hogy az emberek más embereket olyan viselethez kényszerítenek, mely a kényszerítőknél érdekében áll. A viselő, amelyre a jognak nevezett kényszer kiter-

jed, nemcsak bizonyos cselekedetektől való tartózkodást, hanem pozitív cselekedetet, működést is foglal magában. A jog alkotása és fenntartása abból áll, hogy az emberek más embereket arra kényszerítenek, hogy az ő javukra velük összeműködjenek. A jog egyrésze olyan, amelyet a kényszerítők a kényszerítettek beleegyezése nélkül, sőt esetleg akaratuk ellen alkotnak és tartanak fenn, vagy azért, mert a kényszerítettek érdeke ebben van, de azok nem látják ezt át." /47./

Pikler bizonyos kérdésekben bírálja a fennálló burzsoá-feudális jog egyik -másik intézményét, mégis megállapítja, hogy az érvényes jog nem valamiféle "belátás nélküli népszellem, nem ilyen társas ösztön és polgári hajlam, hanem egyszerűen a józan belátás szülötte." /48./ A józan belátás alapján határozza meg a jog fogalmát is, mely nála nincs osztályhoz, osztályelnyomáshoz kötve. A jogszabályok összeműködési szabályok, "rendszerint általában mindenki számára hasznosak". Vannak kizsákmányoló jogszabályok is, "azonban ezek a jog szabályainak csak egy fajtáját képezik és mondhatjuk ritkább, rendellenes fajtáját." /49./

A jog lényege - szerinte - belátásos összeműködés a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között és ez mindenki egyetértésével jön létre. Ha a nép nem is látja világosan, hogy az intézmények, melyeket a "műveltebb osztályok" javasolnak számára helyesnek, mégis engedelmeskedik azoknak, mégpedig "azonáltalános meggyőződésből,....

hogy az urak jobban tudják mit kell tenni és hogy az intézmények nekik is javára vannak." /50./

A jog ezek szerint nem az uralkodó osztály akaratát fejezi ki, hanem általában mindenki, minden osztály belátásának eredménye, mindenki javát szolgálja a kényszer célja csupán annak meggátlása, hogy az emberek saját önkényes megegyezésük alól kibujjanak." /51./ Ilyenek a vagyoni jogi intézmények, tehát a magántulajdon is. Szerinte azonban, szerződésekre kötésére nem kényszeríthetők az emberek, így tehát a gazdasági kényszert nem ismeri el. Ezért, bár bírálata egyes intézményeket és elméleteket kifogásol is, a fennálló társadalmi rend alapját, lényegét nem érinti vele.

Pikler, már előző művében - Bevezetés a jogbölcseletbe - elítélte a természetjog minden fajtáját, sőt korának irányait is ezekhez kapcsolta, ebben a könyvében megnyilvánuló racionalizmusával ismét közel került a természetjogi észjogi irányhoz és elismeréssel adózik ennek az elméletnek.

Felfogásában az ész, az értelem minden. Végeredményben az érzelmeket is az értelmi belátás kifejezőjének tartja: "a régi érzelmek kezdetlegesebb eszközöknek voltak felismerései, az újabb érzelmek pedig felismerései jobb eszközöknek ugyanazon szükségletek kielégítésére, ugyanazon célok elérésére." /52./

E határozott racionalizmus, - kétségkívül - a fel-törekvő polgárság észbe vetett hitének kifejezője. Ra-

cionalizmusa optimizmusba csap át és nagy jövőt jósol - már az első könyvében is - a tudományoknak, sőt bizonyos mértékig a társadalom átalakítását is a tudományok fejlődésétől várja. "... meglehet, hogy egy pár évtized, vagy hogy csak egy pár év választ el bennünket nagy fölfedezésektől a társadalmi tudomány terén, amelynek egyszerre nappali világosságot öntenek a társadalmi élet legmélyebb, legrejtettebb és legsötétebb jelenségeibe. Hogy az emberi értelem milyen haladásokra képes, arról nemcsak az győz meg bennünket, ha nézzük a teljes haladást, amelyet valamely téren tett. ... Aki abban kételkedik, hogy az emberiség a társadalmi tudomány terén is hasonló haladást fog elérni, amelyet a természettudományok terén már el is ért, az hasonlít... a gyerekekhez... a társadalmi tudományoknak egy új korszaka kezdődik." /53./

A fejlődéstől főleg azt reméli, hogy a jogbölcselet a törvényhozás tudománya lehet, mikor is a jogbölcselet által feltárt természettudományos törvények alkotják meg a törvényeket. Racionalizmusa meggyőződésévé válik, azt határozottan vallja is, pedig első művében még élesen elhatárolta magát a filozófiától, illetve a filozófiai állásfoglalástól is. /Lásd: 13. ill. 16. oldal./ a racionalizmusra hivatkozva intéz támadást a feudalizmus jogelmélete és intézményei ellen is. Itt is kapcsolódik a magyarországi polgári radikálisok irányához és mint azok bizonyos értelemben ő is az észjogias okoskodás foglya lett.

Kora társadalmának racionalista megítélését fejezi ki az a szociológiai elmélete is, mellyel a társadalmi haladást egyéni lélektana /sőt ezen belül is fiziológiai folyamaton/ alapuló célszerűségi belátásra vezeti vissza. Elméletét azonban nem tartja teljesnek, hiszen ezzel nem lehet megmagyarázni a társadalmi és jogi intézmények keletkezését. Elismeri, hogy lehetnek olyan cselekvési módok, "amelyek belátástól függetlenül, örömek és fájdalmak vezetése nélkül keletkeztek és szilárdultak meg...". "mégis belátás hatása alatt, örömek és fájdalmak vezetése mellett fejlődtek tovább." /54./ Ez vonatkozik az államra és a jogra is, mivel csak a fejlődésükre, nem pedig a keletkezésükre vonatkoznak Pikler megállapításai. Itt tehát végeredményben, az általa elítélt kortársaihoz hasonlóan, függetleníti magát a történelmi tényektől és saját racionalista elképzeléseivel akarta előbbre vinni a fennálló társadalmat, az államot és a jogot.

6. Az állam létrejöttét - mintegy folytatva előző, e téren abbahagyott művét - egy másik munkájában, az 1897 - sokszorosítva kiadott: "Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése"-ben vizsgálja. Itt leszámol minden államkeletkezési elmélettel, hiszen azok csak azt az államot akarják igazolni, amely fennállása idején keletkezett.

Államelmélete abból indul ki, hogy nincs elvi különbség a különböző társadalmi egyesületek és az állam

között, az állam nem egy sajátos társadalmi egyesület: "vannak állapotok, ahol a család, ahol a nemzetség, ahol a törzs, ahol az egyház az állam. "Az emberek előbb más-más szervezeti formába akarták kielégíteni szükségleteiket, míg végül rájöttek, hogy az állam a legmegfelelőbb társadalmi egyesület. Az emberi egyesületek alaptörvénye abban áll, hogy az állam keletkezése és fejlődése a belátás terméke. Az emberek belátás útján hozzák létre az államot, s ez nincs alávetve semmilyen szerzett uralmi egyesület kényszerének.

Főművében az állammal foglalkozik szinte a legkevesebbet, hiszen ezt csak a jogon keresztül, az állam által létrehozott jogintézményeken keresztül szemléli. Ezért az állam meghatározása, szinte azonos a joggal. A belátásos fejlődés elméletének - nyilvánvalóan - az állam osztálytartalmát elhomályosító, ezekből következően az osztály-ellentéteket megszüntetni látszó hatása is lehet.

Az állam az emberek "belátásának" terméke, így a mindenkor adott állam a legfejlettebb, ezzel szemben ő csak bizonyos "értelmes" változásokat, reformokat javasol. Igen sokan vitatták ezt a megállapítását is, mely szerint "a legmagasabb rendű emberi egyesületek /államok/ éppugy keletkeznek, mint a legközönségesebb kaszinók."

/55./

Az államelméletével szinte azonos jogfelfogása is.

A jog az értelmi belátás terméke, tehát az érvényes jog "egyszerűen a józan belátás szülötte." Szerinte a jogszabályok mindenki egyetértésével jöttek létre és ha esetleg a nép nem is tartja ezeket néha helyesnek, engedelmeskedik, mert belátja, hogy ezek neki is előnyére szolgálnak. Pikler szerint még az "egyenlőtlenség intézményei is... mindkét fél hasznára való tekintettel hozattak... létre. Így pl. a nemesség, vagy földesuraság, illetőleg a jobbágyság is." /56./ Ezzel a megállapításával végeredményben "jogigazoló lett, hiszen - noha több helyütt helyteleníti a szegények elnyomását és kizsákmányolását - ezzel a megállapításával, illetve a jog ilyen meghatározásával ezt is együttműködésnek tartja, illetve a belátás eredményének. Legfeljebb azt ismeri el, hogy a társadalom egy része, az értelmesebbek hamarabb látják be a jogszabályokat és azért akarják a többiekre rákényszeríteni - mivel végül is majd azok is be fogják látni.

Ez tehát - nyilván nem szándékosan! - az osztályharc felismerése helyett végső soron az osztálybéke hirdetése a jogban. Az ellentéteket ismeri, azonban itt is eltekint a valóságtól, amennyiben ezeket a hajlam és ösztönbeli különbségekre vezeti vissza. Szerinte az igazságosság csak akkor játszik szerepet a jogban, ha az emberi szükségletek között ilyen ellentétek, összeütközések keletkeznek. Ha nincs összeütközés, a jog nélkülözheti az

igazságot.

Az igazságosság szerinte nem egyéb, mint a célszerűség alkalmazása az emberi szükségletek összeütközésére; igazságos az a döntés, amely célszerű. E célszerűség pedig nem zárja ki az elnyomottak pártolását, de nem jelenti az elnyomók elítélését sem.

Más területen viszont élesen és határozottan szembeszáll kora társadalmának visszáságával. Egyrészt ostorozza a feudális viszonyokat, a földesuri közszellemet, klerikalizmust, másrészt már észreveszi a burzsoá társadalom egyik-másik visszáságait, és ezeket igyekszik - a fennálló rendszer keretein belül - megszüntetni.

E kettősség fejlődésünk sajátosságából adódik, hiszen a feudalizmus után mindjárt az imperializmussal találtuk szembe magunkat. Ez készteti arra is - mint láttuk - hogy szembeforduljon a materializmussal, illetve a szocializmussal is, hiszen a megoldást nem ezektől várja elsősorban. A multat könyörtelenül bírálja. "A nemzeti állam nem különb mint az új kaszinó". Első könyvében pedig kétségbevonja a hivatalnokok hozzáértését, érdemeit "csak meg kell nézni azok származását, családi összeköttetését és vagyoni állapotát, akik a tiszti cím- és névtárakban szerepelnek, hogy kiderüljön, hogy ez legnagyobb részben mese". ...a törvényhozók legnagyobb része családi és baráti összeköttetéseknek és vagyoni viszonyaiknak köszöni törvényhozó tisztét. A nagybirtoko-

soktól függően vannak mindazok, akik birtoka környékében laknak, a nagyipartól a számos kisiparos, vezetőitől a kereskedő és így tovább". /57./

Megállapítja, hogy a birói gyakorlat teljesen eltér a törvényektől és szinte kiirthatatlan a nepotizmus és a korrupció. Gunyos hangon ír a nemzetiségek és a felekezetek vezetőiről is. Az alkotmányról sincs jó véleménye, sőt a választójogot is lebecsüli, hiszen a választóknak nincs önálló véleményük. "annak, amit közönségesen az alkotmányos szervezet tényei gyanánt tüntetnek fel, csak nagyon csekély része igaz: nagyrésztben pedig éppen ellenkezők a tények."

Birálatai mellett - melyek alaposak és elmélyültek - számos, az imperializmus fejlődésére vonatkozó tételt is elfogad. Így a Spencerhez való viszonya - bár láttuk bírálaton alapul - mégis megegyezik a társadalom értelmezésének organizmus-elméletében, másrészt a fejlődés belátását követik a többiek.

Elfogadja az állam keletkezését hódítás útján is: "ez esetben a hódítás oka a hódítók célszerűségi belátása, a legtöbb esetben azonban a hódítás a meghódítottakra is előnyös és ezek ezt a hódítás útján be is látják. Ellenkező esetben a háborúk a folyton tartó ellenszegülés következtében, amely a hódítók részéről igen nagy áldozatot követel, nem szokott maradandó foglalásra vezetni." /58./ E tétel elemzése és további vizsgálá-

ta rokonságot mutathatna a hóditó háboru szentesítésével, esetleg áttételesen a fajelmélettel is, mivel a hóditást az emberek bizonyos csoportja látja célszerűnek, így e csoport számára ez a hóditás igazoltnak is tűnne. Más felől fel lehet nála találni a malthusianizmus - elemeit is; szerinte ki kell számítani, mennyi ember élhet meg az államban, ezért a születéseket és az egybekeléseket szabályozni kell. "az emberek igazságossági kötelessége minden eszközzel arra hatni, hogy az emberek olyan számban - sem kisebbben, sem nagyobbban - jöjjenek a világra, amely során a létező gazdasági műveltség mellett a lehető legnagyobb emberi boldogságot biztosítja." /59./

Ezek mintegy belátásos elméletének kivetítései, vagy ahogy ő mondja a feltárt tudomány szociológiai tételeinek parancsoló módba való áttétele. Ilyen elgondolása a szervezett gazdaság, a gazdasági központok stb. létrehozása is. Élesen szembeszáll a szabadságjogokkal, bizonyos korlátozást feltétlenül szükségesnek tart. Feleslegesnek tartja a szabadságjogokról szóló elméleteket, hiszen ezt lépten - nyomon megcáfolják. A szabadságjogok felsorolása is önkényes és korlátozható. Beszélhetünk a házasságkötés, a játék, a séta stb. jogáról is. Szerinte nincsenek szabadságjogok, hanem egyetlen ősjog van a boldogsághoz, amely vezérlő eszméje a társadalomnak."... a hasznosság, a jólét, az emberi szükségletek szempontjából nem ama szabadság a feltétlen helyes... bizonyos, hogy ha az

emberek ama cselekvőségek terén teljesen szabadjukra hagynának, számos helytelenséget követnének el, amelyek jólétükre nézve igen károsak lennének és amelyeket helyes kényszerrel meg lehet akadályozni, és hogy e kényszer által okozott kellemetlenség sokkal kisebb, mint volna az ellenkező esetben beálló baj... "Példa erre a tankötelezettség, a kötött tanterv, amely babonák, előítéletek terjedése ellen nyújt védelmet. "E téren... a kényszer... helyes, kötelező az emberek és a dolgok természeténél fogva... cselekvés általában és kormányzat másképp lehetetlen... a szabadság-korlátozás bizonyos tereken azért is helyes, mert a központilag szervezett együttműködés sokkal eredményesebb, mint a szabad, egyéni működés, ama összműködés pedig bizonyos kényszert követel. /60./ ..."A szabadság és a rend kérdését Pikler tehát eldöntötte, de a szabadság értelmezése nála nem helyes, hiszen a fejlődés nem a szabadság fokozódását, hanem a kényszer növekedését jelenti nála. "a jog fejlődése abban az irányban halad, hogy az emberi vireset minden részének helyességét, jóságát állami kényszer is biztosítsa." /66./ A szabadság jogának az elvetésével közel kerül az imperialista állam fejlődéséhez is, bár a "szociális" állam akkori felfogásához is hasonlatos. Ez azonban nála nem jelenti a szocializmussal való teljes egyetértést itt sem, bár nyilatkozataiban - mint majd később látjuk - sokszor rokonszenvezett a szocializmussal.

Pikler főműve is - az előzőkhöz hasonlóan - hatalmas visszhangot keltett.

7. A már idézett elismerő és üdvözlő véleményeken túl, sajnos korábban sokkal jelentősebb az a támadás és hajsza, amit ellenségei indítottak ellene. Ebben nemcsak könyvét és annak tartalmát, hanem a szerző beosztását, tanári működését is kifogásolták. A támadások nagyrészt az előző, /48./ művét ért támadások utórezgései, főleg a katolikus egyház részéről. 1900-ban a katolikus Bölcséleti Szemlében Surányi János bírálja Piklert /és Pulszky Ágostot is/ "mind-ezekben pozitív jogbölcselőinkkel szemben levitatni törekedtem, hogy az ész vagy a természetjog nemcsak lehetséges, hanem, hogy az a valósággal létezik és szükséges." /61./

Surányi e támadást a Szent István Társulatban 1900-ban tartott előadásában is megismételte. Ahogy mondja, a katolikus természetjog szerint "léteznek bizonyos jogi meggyőződések, melyek egyetemességüknél és változhatatlanságuknál fogva nem a tapasztalás eredményei, hanem etikai természetének kifolyásai, s így az örök igazságra, Istenre, mint okfőre, vezetendők vissza." /62./

Mivel ezt Pikler tagadja, elméletét el kell vetni. Surányi legfőbb indoka a természetjog mellett az, hogy enélkül az egyház és az állam közötti jogviszonyok nem magyarázhatók meg, azaz enélkül az egyház előjogait az állammal szemben nem lehet még látszólag sem tudományosan igazolni. Ahol a pozitív felfogás uralomra jut, ott

"bizonytalanná válik a jogrend s ezzel együtt a nemzet jövője, a metafizika és a teológia természeti és történettudományokkal nem pótolható - írja Surányi, aki érveit főleg a kanti jogbölcseletből veszi és ezeket állítja szembe a pozitivizmussal.

Bodnár Zsigmond lesújtó kritikát ad Piklerről és a "realista ember korlátoltságáról." Pikler tanításainak rövid időt jósol, hiszen szerinte: szemlátomást közeledünk az idealizmushoz." /Ebben sajnos jogbölcseleti vonatkozásban igaza is volt, hiszen rövidesen az ujkantianus irány lett urrá. /Piklert materialistának és szűklátókörűnek tartja, mivel csak embertársai anyagi és érzéki jólétéről ábrándozik és "ideájuk egy emberi hizlalda, melyben a kiszabott robotmunka után mindenki megkapja elégséges élelmi adagját és a nemi meg más gyönyörökből megillető részét." /63./

Hornyánszky Gyula a Magyar Jogászegylethen tartott "A jog keletkezése és fejlődése" című előadásában lélektani alapon igyekszik Piklert és racionalizmusát cáfolni. Szerinte lélektanát Schopenhauertől vette át és az érzelmeket teljesen figyelmen kívül hagyta. Elfogadja az értelem fokozott jogalkotó szerepét, a multa, jelenre, jövőre is, de szerinte az érzelmelek meghatározó voltát nem lehet teljesen kizárni. /64./ Hasonló felfogásban bírálja Szabó Ervin is /65./ Elismeri Pikler tanításait, a racionalista szociológiai elméletek egyik legnagyobb szabásu

fajtájának nevezi, de az érzelmek elhanyagolását kifogásolja. "Mi nem hisszük, hogy belátó időn belül úgy megváltozik a kulturemberiség, hogy irracionális érzelmek egyáltalán ne szerepeljenek cselekvésének motivumai között, de annak jeleit igenis látni véljük, hogy racionális megoldások mind nagyobb szerepet játszanak a cselekvésben." Nem fogadja el Piklernek a fokozódó kényszerre vonatkozó elméletét sem. "Az emberiség egész története fejlődés a nagyobb kényszer állapotából a kisebb felé... Nem lehet észre nem venni, hogy az emberiség gazdagsága nő és ezzel a kényszer és erőszak szüksége csökken." /66./

E néhány részlet is igazolja azt a visszhangot, melyet könyve kiváltott. Birálói azonban többnyire apróbb kérdésekkel foglalkoztak, - a belátásos elméletével nem - és igyekeztek a tudományos elméleti bírálat helyett áttérni Pikler társadalmi tevékenységére. Itt pedig bírálatuk szinte már üldözési hajszába csapott át.

1901-ben a Szent Imre-kör vezetésével a diákok tüntetnek ellene, a néppárti sajtó uszítására. A "Hazánk" 1901 április 29-i számában azzal vádolja Piklert, hogy az egyetemi katedráról "a hazát, a vallást semmibevevő eszmét hirdet." A Kolozsvári Ellenzék május 2-i írása már arról számol be, hogy az egyetemen súlyos helyzet állt elő, verekedések, párbajok zavarják a tanítást. Piklert napokon át nem engedték be az egyetem épületébe, s néhány nap múlva a képviselőházban is interpellált a néppárt Pikler Gyula előadásai miatt. Így Wlasics Gyula köz-

oktatásügyi miniszter kijelenti, fölöslegesnek tart minden kormányzati beavatkozást Pikler ellen, aki a maga tanát tudományos alapon hirdeti és nem tett semmiféle nemzet-, vallás-, vagy tudományellenes kijelentést. Zichy Aladár gróf azonban viszonyválaszában kijelentette, hogy "... én a magam részéről, bár tudom, hogy miatta a sötétség pártolójának fognak nevezni, kevesebb tudományt, de több istenfélelmet és hazaszeretetet akarok." /67./ Wlasics újra felszólal: "egyáltalán nem volna célszerű, sőt nagyon sötét időkre emlékeztető eljárás volna, ha az államhatalom, akár mint tudomány, akár mint törvényhozás, filozófiai rendszerek felett esküdtszéket ülne és verdiktet akarna hozni. Különösen kizártnak tekintem t. Ház objektív megítélés egyes kikapott szempontok alapján." Wlasics még tovább megy és bejelenti, hogy a budapesti egyetem jogi karának a tanácsa 15:3. az egyetem tanácsa pedig 1. szavazat ellenében Piklert nyilvános rendes tanárrá javasolta és így a kinevezésére is sor kerül. A miniszter tehát - ezek szerint - szépen megvédte Piklert, de egy kis rendelkezés mégis történt, melylyel a jogbölcseletet nem tették továbbra is "kötelező szigorlat tárgyá"- így akarták Pikler hallgatóságát - mivel a dzsentri jogász gyakran még a kötelező tárgyakat sem látogatta, - tőle távol tartani, illetve gyakorlati egyetemi működését mindjobban megnehezíteni és hatásában csökkenteni. /68./

Pikler Gyulát azonban nemcsak támadták, hanem védték is. Védelmére siettek elsősorban a Társadalomtudományi Társaság vezetői és tagjai.

III.

Pikler Gyula a Társadalomtudományi Társaság egyik alapítója és alelnöke, majd később, 1906-tól 1919-ig elnöke volt. A Társaság 1900-ban alakult és legfőbb szervezői Pulszky Ágost és Pikler Gyula voltak. A Társaság legfőbb organuma a Huszadik Század című folyóirat, melyben a Társaság alapelveit Jászi Oszkár a következőkben foglalja össze. "Csak egyirányban nem nyílnak meg a Huszadik Század hasábjai. A reakciónak minden nyílt vagy leleplezett, bátor vagy alázatos megnyilatkozása számüzve lesz, és ezzel nem tagadjuk meg kifejtett elveinket, mert a reakció publicisztikája nem lehet tudományos publicisztika." /69./ A Társaság tagjai korántsem voltak egy platformon, /mint ahogy ezt pl. az 1906-os szociológiai vita is igazolja/, viták, nézeteltérések élénkítették és tették színessé a társaság életét. E viták gyakran Pikler Gyula személye vagy elvei körül forogtak. Így Pikler Gyula védelmében is szinte egységesen részt vett az egész Társaság és biztosította arról, hogy "e Társaság minden tagja kötelességének tartja őt nehéz állásában és küzdelemében támogatni." /70./

De a Társaságon belül is egyre világosabbá váltak az ellentétek, mint ahogy erről a Társaság egyik vezetője nyilatkozott a szociológia valóságos választóvízzé lett, mely a magyar polgári társadalmat egy progresszív és reakciós részre osztotta. Amilyen mértékben fejlődtek a polgári radikalizmus képviselőinek nézetei a politikai követelésekben és amilyen mértékben részt vállaltak a társadal-

mi és politikai életben, oly mértékben mélyültek el a politikai ellentétek, így mélyült el a Társaság válsága és élesebbé vált a Pikler körüli vita is. "a magyar bölcseletkedés jelenleg egyedüli európai képviselője, Pikler Gyula ellen indított hajsza a jövő nagy történetírója kezében nagyobb kort felderítő jelentőséggel fog birni mint lapjaink vezércikkei, vagy a képviselőház naplója. És kihüvelykezve az események rugóit fel fogja ismerni, hogy azok között tudományos motivumokat hiába keres. A hajsza tisztán klerikális és reakcionárius volt, olyan urak által rendezve, akiknek tudományos készületlenségét csak érzéktelenségük mulja felül, minden tudományos törekvéssel szemben." /71./

A század első éveiben a társadalmi fejlődés mindegyik kiélezte az ellentéteket. Nőtt a nemzeti ellenállás, az osztrák-magyar politikával szemben és az értelmiség mindjobban szembefordult a 67-es politikával, a közös vámterülettel és az uralkodó osztályok Ausztriára támaszkodó politikájával. Ugyanakkor mindjobban kibontakozott a munkásmozgalom, erősödött a munkásosztály, fokozódott harci készsége és a kormány mind brutálisabb eszközökkel igyekezett ezt megtörni.

Az osztályharc erősödése és az ellenzék rendeződése, ha közvetve is, de érezhetővé vált a Társaságon belül is. Ez azonban szerencsére a polgári radikálisok győzelmével ért véget. E harcukban a Huszadik Század mint a Társaság hivatalos közlönye rendkívül nagy szerepet játszott. Talán

egyetlen hasonló magyar folyóiratunk sem volt még ami viszonylag hosszú időn keresztül /20 év!/ egyetlen esetben sem alkudott, sem a színvonal rovására, sem a könnyebb olvashatóság és nagyobb tömegbázis kedvéért: sem politikai állásfoglalásának következetességéből a hivatalos erőszak megfenyegetése, vagy a soraiból kiválók bojkottálása hatására nem tett engedményt. Tömegbázisa elég jelentős volt, hiszen mintegy háromezer rendszeres előfizetője, de nyilván sokkal több olvasója volt. Olyan mélyen hatolt be a magyar szellemi és politikai életbe, amennyire ez a korban egyáltalán lehetséges volt.

Jelentőségéről és hatásáról talán egyik legkövetkezetesebb ellensége a Göröncsi Dénes álnévvel irt Friedrich István számol be legjobban: /72./ "A Huszadik Század... a magyarországi szabadgondolkodók tudományos vitáinak legfőbb fóruma. Itt említik meg először a többi organumokban aprópénzre váltandó és forgalomba hozandó eszméket; itt adják ki a jelszavakat és utasításokat, hogy kit, mit, hogyan miféle tudományos cégére alatt lehet és kell támadni... Szeretném minden közdolgokkal hajlódo keresztények kezébe nyomni a Huszadik Század egy ilyen gazdag számát, had lássa, milyen erő, milyen készültség, milyen elszánt fanatizmus áll velük szemben és ebből következően mennyit kell nekünk dolgoznunk, tanulnunk, lelkesednünk."

A Társadalomtudományi Társaság hatását és jelentőségét még akkor sem sikerült lényegesen csökkenteni, amikor

ellenfolyóiratokat indítottak. A Társaság hatásának titka kétségkívül polgári radikalizmusában keresendő, valamint megalkuvást nem ismerő, következetes, tudományos szintű elemzéseiben, melyek a magyar élet legégetőbb és legfájóbb, legaktuálisabb kérdéseit; becsületesen és felelősségteljesen elemezték. Vitatható persze, hogy e kérdésekre milyen módon adtak választ és milyen megoldást láttak, de vitathatatlan érdem az, hogy e kérdésekkel bátran és nyíltan szembenéztek, társadalmi, gazdasági, szociális vonatkozásokban egyaránt.

Értékét növeli az a tény is, hogy ekkor még a magyarországi szociáldemokrata pártnak meghatározott programja sem volt és a munkásmozgalom is még a kezdeti szervezkedés nehézségeivel küzdött. E tényezők igazolják, a lap sikerét és jelentőségét. Másrészt, a lap fellendülése egyidőben esik az egész magyar szellemi és tudományos élet - főleg a főiskolai és egyetemi oktatás - európai színre emelkedésével.

Ezért vállalta a Társaság örömmel Pikler Gyula, majd később 1900-1903-ban Somló Bódog védelmét és az itt tömörült tudósok, egyetemi tanárok mozgósították az egész közvéleményt.

A Társaság egyik igen érdekes és jellemző vitája volt az 1904-ben "A társadalmi fejlődés iránya" címen több es-tén át folyó vita megrendezése. A Társaság válság előtti állapotáról ez az leghitelesebb képet és egyben bemutatja

az e kor magyar szellemi életre jellemző pezsgését, intenzív érdeklődését. A vitának négy előadója volt: Gratz Gusztáv a liberalizmus, Batthány Ervin gróf az anarchizmus. Geötze Sarolta a konzervativizmus és Szabó Ervin a szocializmus állás foglalását fejtette ki és adott külön-külön választ a vita során elhangzott kérdésekre. Ezt a vitát követték más, fontos és kevésbé fontos kérdésekről, mindig a nagy nyilvánosság bevonásával folytatott viták, melyek sorravették a magyar értelmiség tudatába és a sajtó mindennapos érdeklődésének körébe kényszerítették korunk égető kérdéseit. /pl. szociálpolitika, földbirtok, védvámrendszer, kulturális elmaradottság, iskolapolitika, lakáskérdés stb./ Ezeken kívül a nemzetközi tájékoztatók rendszeresen ismertették a szocializmus kérdéseinek felvetését és külföldi elterjedését is ezzel állásfoglalásra készítette az olvasókat.

A másik igen jelentős érdeme a mozgalomnak, az ,hogyan elősegítette az értelmiségnek a munkásmozgalommal, a munkások helyzetével való megismerkedését szinte megelőzve a mozgalom jelentős elterjedését is. Hiszen Szabó Ervin is éveken át a Huszadik Században tette közzé magas színvonalú és helyes anyagismeretéről tanuskodó cikkeit. E nézetek helyessége és jelentősége kétségtelen nem azonos funkcióju, de a téren inkább Horváth Zoltánnak van igaza . /73./ Szabó Imrével szemben, mivel Horváth elismeri és értékesnek tartja a kérdések feltevését és a szabad megvitatási lehetőség megteremtését is, mindezt pedig a korunkban

elért eredmény és a társadalmi haladást szolgáló magatartásuk jegyében. Mig Szabó Imre egyszerűen a burzsoá jogbölcsélet képviselőinek tartja őket. /74./

A Huszadik Század megindulása után a szerkesztőség és a Társadalomtudományi Társaság először Budapesten, majd Nagyváradon és más vidéki városokban is munkástanfolyamokat szervez. E munka rendkívül jelentős, mert ha nem is ismerték fel hogy tevékenységük forradalmasító és a munkásosztály a forradalomtól vezető szerepet nyerhet, ezt tanfolyamaikkal akarva-akaratlanul elősegítették. Két esztendő alatt, 1906-ra már külön szervként működött a Társadalomtudományok Szabad Iskolája - Jászi Oszkár igazgatása alatt-, mely hosszú időn keresztül rendszeresen magas színvonalon és igen nagy sikerrel folytatta munkáját.

Belátták a radikálisok, hogy a szocializmus előfeltétele a művelt, kulturált munkás; tanításukkal fokozódik öntudatuk és ez szerintük a szocializmus békés, forradalom nélküli győzelmek biztosítója. /Ennek hatására jött néhány évvel később létre a Galilei Kör is./ A Társadalomtudományok Szabad Iskolája 1906 tavaszán formálisan is megalakult. Alapszabályát jóváhagyja ugyan a belügyminiszter, de azért a rendőrség igyekszik akadályozni, zavarni.

A megnyitón 1906. október 11-én Jászi Oszkár a következőket mondta: "... azon is munkálkodnunk kell, hogy egy új erkölcsöt, új morált dolgozzunk a dűledező régi vallá-

si, vagy metafizikai helyébe. Egy új morált, melynek alapja: a tudomány és az emberi szolidaritás... még egy pár szót kell szólnunk arról, mely hozzájuk vezet. Ez az út a mi hitünk szerint csak a szabad kutatás útja lehet. Azé, mely nem ismer sem dogmákat, sem pártigazságokat. Természetesen szocialista pártigazságokat sem." /75./

A szabad iskola programja a szociológiát helyezi előtérbe: "a szociológiát, és annak segédtudományait tőle telhető terjedelemben mindazokkal megismertesse, akik a tudományok fontosságát, érdekességét és társadalmi hasznosságát felismerve, az iskola hallgatói gyanánt önként jelentkeznek... Ez nem azt jelenti, mintha az iskola politizálni akarna, hanem épp ellenkezőleg azt jelenti, hogy tudományos kutatásainak tisztaságát nem fogja engedni semmiféle politikai szempontok által beszennyezni... Iskolánk ezt a célt is maga elé tűzte, hogy az elmúlt években a szervezett munkásság oktatása körül történt eredményes kísérleteket rendszeres intézmények keretében továbbfejlessze." /76./ Huszadik Század, 1906. I.kötet. 539-541.1./

A szervezett munkásság oktatását külön tantervben rögzítették. Nyilvánvaló, az ilyen szervezkedés és eredmény nem tetszhetett a konzervativoknak és így igyekeztek is ezt minden eszközzel meggátolni. Ennek egyik bizonyítéka az, hogy magukhoz akarták ragadni a vezetést, majd amikor ez nem sikerült, tüntetően kivonultak a Tár-

saságból. Ez a válság azonban nemhogy elmélyítette volna, de megerősítette a Társaságot, hiszen a kilépő 37 tag helyébe 207 új tag lépett és bárhogy is próbáltak mesterkedni, hogy Almássy Gyula lemondása után "eltüntessék a megüresedett elnöki széktől Pikler Gyulát" /ahogy Somló Bódog mondja/ ez nem sikerült. Pikler Gyula lett a Társaság elnöke. Pikler Gyula betegsége miatt nem tudott ott lenni a gyűlésen, melyen megválasztották, de Jászi Oszkárhoz írt levelében kifejti: "programom az, hogy a Társaság iránya ugyanaz maradjon ami a múltban volt... az államnak és a jognak az a rendeltetése, hogy az emberek szükségleteit kielégítse; mely szerint továbbá a szükségletek kielégítése módjának, ez ismereteknek a termelési módoknak haladásával az államnak és a jognak is okvetlenül változni kell: és amely szerint végre az állam és a jog körül folyó küzdelmek osztályokért és javakért folyó harcainak, amelyeket letagadni nem szabad, hanem ki kell egyenlíteni, vagy végig kell küzdeni."

"Szociális politikánk kell hogy legyen ezentúl is az elnyomottak és kitagadottak felemelése, egy megelégedett, jólétben élő magyar nép megteremtése a tudomány, a műveltség, a felvilágosodás segélyével. Az e célért való fáradozásban és küzdésben lássuk az igazi hazafiságot, minden igazságtalan váddal szemben. Értessük meg a közvéleménnyel azt is, hogy a magyar munkásságban, amely a legutóbbi években a teljes elhanyagoltság tengeréből erős sziklaként emel-

kedett ki, a jövő felvilágosodott, művelt, gazdag Magyarországnak egy új alapköve támadt, amelyre bizalommal és legközelebbi oktalan önzésünket legyőzve kell építeni."

Mind e céljainkért kizárólag a tudományos meggyőződés fegyverével harcoljunk; a leghatározottabban tartózkodjunk attól, hogy pártkeretekben vegyüljünk, egyes személyeknek szolgáljunk, vagy magunk személyes tevékenységet, vagy személyes gyakorlati sikert törekedjünk elérni." /Huszdik Század, 1906. II.kötet. 420. 1./77./

Ugyanez a szám beszámol arról is, hogy a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának munkás tanfolyamai megnyitásán "Diener-Dénes József, az igazgatóság tagja emelt szót és a hallgatóság zajos tetszése közben a Marx emléket elevenítette fel" ki a társadalomtudomány megalapítója volt. Mert bár előtte is sokan művelték ezt a tudományt, ő volt az, aki ezt az álmódosítások és a kívánságok világából a tények és a gazdasági erők reális alapjára helyezte." /78./

Ugyancsak ez a szám a Pécsi Naplóra hivatkozva beszámol a pécsi munkásiskolának október 23-án este lezajlott megnyitó előadásáról is. "Több mint 700 munkás jelentkezett összesen az iskolákban való részvételre, férfiak és nők, idősebbek és fiatalok vegyesen, ami már magában kommentálja, hogy a pécsi munkásság megérett arra, hogy ilyen színvonalon álló iskolában részt vegyen. /79./

2. A szabad tanítás tárgyában a polgári radikálisok 1906-os évi kezdeményezésére 1907-ben Pécsen kongresszust hív-

tak össze, azzal a céllal, hogy megvizsgálják a szabad tanítás, de különösen a felnőttek oktatásának és ismeretterjesztésének különböző eszközeit./Az új közoktatásügyi miniszter gróf Apponyi Albert kormányellenőrzés alá akarta vonni a szabadoktatást./ A viták azonban lényegesen szélesebb kört képeztek és nemcsak az oktatásnak ugyyszólván minden kérdését, hanem a társadalmi problémák jelentős részét is érintették. A kongresszus egyik fő mozgatója és a viták hangadója kétségtelenül Pikler Gyula volt. A szabadtanítás tárgyairól és módjairól szóló megnyitó előadásában mindjárt éles antiklerikális hangot ütött meg. Elítélte azt a tanítást, amely szerint "az ember rendeltetése az lenne hogy egy természetfeletti lénynek szolgáljon, mely egy uras, földi javak után vágyó és szinte hívó természetfeletti lényt koncipál, akivel szemben az embereknek kötelességük alázatosnak, hódolatteljesnek, önmegtagadónak és áldozatkésznek lenni. A teológusok azon követelménye, hogy a filozófiát az egyház tanításai határozzák általában meg "minden filozófia és minden továbbfejlődés halála lenne./80./ E nyílt kiállítás határozott támadás volt az egyházzal szemben és az egyház egyenes provokálása.

Művelődéspolitikáját mélyszéges demokratizmus hatja át. "minden tárgykörű általános néptanításnak egyik célja, hogy a nép ne legyen prédája a tanultak önzésének, e szempontból egy kis osztály művelése és annak részéről való vezetése sohasem pótolhatja a nagy néptömegek általános

műveltségét. Az emberek általános, kivétel nélküli befolyása a törvényhozásra is elsősorban azért szükséges, hogy a nagy néptömeg új ismeretekkel, nagyobb bölcsességgel járuljon ahhoz hozzá, hanem azért, hogy mások ismereteinek a saját érdeke ellen való felhasználását lehetetlenné tegye."

/81./ A továbbiakban reformgondolatait is kifejtette a magyar társadalmat illetően, nyugati minták után indul, szinte lenézi a hazai viszonyokat, "kezdőlegesen művelt kihasználatlan földterületen, egymástól távoli, omladozó falvakban egy elkábitott, álmos nép lakik." /82./

Olyan Magyarországról álmodik, amely valóban a kultúra országa legyen, a keletnek mondjuk Franciaországa, vagy Angliája. Rámutat arra is, hogy a polgári radikálisok ilyen irányú törekvéseit hazafiatlanságnak nevezik. Az itteni szereplésben harcos kiállása mellett következetes antiklerikalizmusa a legfőbb erénye és egyben ez váltotta ki a legnagyobb ellenállást is.

A kongresszusról Rákosi Jenő tudósított a Budapesti Hírlapban, itt azt írja, hogy a kongresszus "hasonlatos a reformáció kora ama nyilvános hitvitáihoz. Itt kerültek elsőízben szembe egymással a szociáldemokraták és a hozzájuk tartozó nemzetköziség az emberiség forradalmi törekvéseinek képviselői, másfelől "nemzeti gondolattal egybefüggő tudományos világnézet, mely a haladás feltételeinek megvalósítását nem az átmenet nélkül való forradalmi gyökeres átalakításától várja."

A kongresszuson Gieswin Sándor és Prohászka Ottokár szálltak elsősorban vitába Piklerrel. Gieswin kifogásolja azt, hogy ne essék szó a vallásról, hiszen a vallás hiánya teszi az embert dologtalanná, márpedig ha Pikler célja az emberi boldogság, oktatásából nem hagyhatja ki a vallást. Mindketten szemére vetik, hogy nem ismeri a keresztény fel fogást, és nem ismeri eléggé a katekizmust. A pikleri boldogságkeresés, amely az anyagi boldogságra irányul - a klerikálisok szerint - az embert az emberevők műveltségéhez vezet.

A kongresszuson egyébként mindvégig az antiklerikális Pikler-féle szárny dominált. E csoportoknak akkor már volt tömegbázisa, sőt az egyik felszólaló azt mondta: "Szociáldemokrata vagyok, nem is kellene tehát itt hangoztatnom, hogy én Pikler tanár ur módszerét nem fogadom el, mert hisz ez természetes." /83./

Az egyház képviselői többnyire óvatosan, szinte békülékenyen és védekezően szerepeltek. E vitáról igen sajátosan ír Székely Arthur megemlékezésében "Valóban egymáshoz méltó ellenfelek mérték össze a szellem nemes acélból vert fegyvereit." /84./

Az ellenfelek békülékenysége azonban csak a kongresszuson volt tapasztalható. Utána azonnal megindultak a támadások mégpedig elsősorban Pikler Gyula ellen, a támadások hangneme, durvasága megmutatja mekkora ellenfelet láttak Piklerben. A Budapesti Hírlap képet fest a kongressz-

szusról és megállapítja, hogy Pécs súlyos figyelmeztetés mindazok számára, akik nem akarják, hogy a marxizmus megszállottjai Dózsa hagyományait feltámasztva paraszt és proletár forradalomba vigyék az országot. Hiszen azok az emberek, akik ott szóltak cselekvésre is készek. "majdnem kivétel nélkül az egykönyvű emberek ama fajtájához tartoznak, akiket a régi tudósvilág férfiai a legveszedelmesebb fajtájú embereknek neveztek. Egykönyvűek annyiban, hogy a marxista elmélet irodalmán kívül rájuk nézve az emberi szellemnek semmi értéke, tudományos alkotása nincs. Mindegyiknek az agyvelejében készen van az a formula, amellyel... dolgoznak." /85./

A reakciós klerikális támadásoknak újra Pikler kerül a középpontjába, hiszen benne látják az ifjuság megrontóját, ő a destruktív, a marxista, a kommunista, az anarchista. Azért támadták főleg őt, mivel a radikális tábor fiatalabb tagjai szinte mindannyian az ő tanításait vallották magukénak. "Atyámon kívül Pikler Gyulának köszönhetem a legtöbbet... őneki köszönhetem, hogy nem nézem az életet felületesen, hogy tudományosságra törekszem" - írja Ignótus. Jászi Oszkár szerint: "Teljesen igaza van Pikler Gyulának, hogy a belátás folyamata nélkül az egész történelem értelmetlen volna."

Egyenesen a pécsi kongresszusra hivatkozva jelent meg Simon József Sándor budapesti tanárnak a röpirata Tudomány-e Pikler Gyula tanítása, vagy egyszerűen csak demagógia? E tu-

dománytalan brossura a rágalmak tömegét zuditja Piklerre kongresszusi és tudományos szereplése miatt. "A haza ellen" izgatja a "tudatlan tömeget" ... minden eddigi isteni és emberi tekintély ellen" ... lázadóvá teszi. Rendszere zavaros, mivel "dilettáns és laikus filozofálás". "Pikler tanár ur belátásos elmélete ... csak szemfényvesztő csalás a tudomány birodalmában". Pikler elmélete ellentétben áll "az egyéni önzést elítélő krisztusi tanítása." Pikler ugyanolyan káros mint azok, akik először dobták az emberek közé az osztályok fogalmát, s ezzel az emberiséget a "nemlétező hazug osztályokra" bontották. Azzal zárja, hogy a hivatalos magyar tudományosság "egyre sürgősebben követeli a Pikler-féle tudatlanságok terjesztésének, mint baj, bűn, diszharmónia és boldogtalanság támogatásának sürgős meggátolását."

A klerikális reakció kétségkívül Piklerben látta a legfőbb ellenségét, akit társadalmilag és tudományosan is meg kell semmisíteni. A Pikler-ügy ismét nagy hullámokat kavart és már az országgyűlést is foglalkoztatja. Markos Gyula pap-képviselő interpella "Pikler Gyula egyetemi tanár tudományos elfajulása tárgyában." Interpellációjában kifejti, hogy aki olyan eszmét hirdet mint Pikler, annak egy kerekével vagy kevesebbje, vagy többje van. Megállapítja, hogy Pikler egyetemi tanszékén "az általános keresztény műveltség tanaival szemben oly tanok hirdettettek, melyek ellene mondanak a józan észnek, s megrontják a magyar ifjúság hitét, erkölcsét, - melyek az Isten és a haza leg-

szentebb fogalmait cinikus szofizmákkal lesajnálják."

A kultuszminiszter - Apponyi Albert - országgyűlésen kívül, egy 1908-as beszédében válaszolt és magáévá tette az interpelláció vádjait. "a tudomány erkölcsi törvényének tullépte már nem is tudomány többé, hanem a tudás technikájával üzött csalfa játék, a tudomány valójának megtagadása."

Pikler ellen a végső tudományos igényű támadásra Jehlicska Ferenc pap-tanár kapott megbízást, akinek "Pikler belátásos elmélete - Pikler jogbölcseletének és világnézetének kritikai vizsgálata" címmel 1908-ban egy 300 oldalas könyve jelent meg. /86./ Birálatának hangja és módszere megegyezik az előzőkével. Az Előszóban viszont - támadásának indoklásául őszintén feltárja azt a hatást és tekintélyt, amit Pikler Gyula személye és munkássága kiváltott. "a jogbölcselet az a tárgy, melyből a jogászvilág a maga életfelfogását és világnézetét elsősorban meríti... Pikler e fontos tárgynak a rendes tanára... s így alkalma van igen mélyreható befolyást gyakorolni a fiatal jogászvilágnak, sőt a nem-jogász intelligencia széles köreinek gondolkodásmódjára. Pikler Gyula neve minálunk egy egész irányt, iskolát jelentett. Az ő szava a magyarországi szabadgondolkodók és az un. természettudományi szociológusok köreiben kétségkívül nagy sullyal bír... akik pedig nem hajlandók az ő pártjára állni, azoknak lelkiivilága fölött sem vonulnak el nyomtalanul tetszetős formában meg-

tartani szokott előadásai." /87./

Piklerrel tehát le kell számolni. Ez a könyv hiánytalanul teljesíteni akarja és ezért mocskolódó, teljesen tudománytalan hangon; alantosnak, emberhez nem méltónak stb. nevezi Pikler tanait. Piklert kommunistának tartja, kinek tanítása azonos a marxizmussal, csak lélektani formában. A belátásos elmélet Jehlicska szerint "állandósított forradalomhoz" anarchiához vezet, elmélete a forradalom érdekében kifejtett agitáció. Piklert hedonistának, kéjencnek nevezi, aki olyan elméletet hirdet, mely "nem törvényes feleséget lát a nemzeti kulturában és hazában, akihez hünek kell maradni minden viszontagságban holtomiglan-holtodiglan, hanem közönséges kéjlányt, akit az egészséges és haladó ember egy jobbik és szebbik kedvéért bármikor elhagyhat." /88./ Jehlicska szerint a valóság az, hogy "a nemesen érző ember nem akar boldogabb lenni a hazájánál... Pikler feledi, hogy a rózsa, mikor önmagát disziti, disziti az egész kertet: mikor hazánk felemelésén fáradozunk, felmagasztaljuk az egész emberiséget." /89./

3. Pikler Gyula a sorozatos támadások elől 1907-1908-tól viSSZavonult. Már korábban, többször is hirdette, hogy nem a politikai küzdelmekben, harcokban, hanem a tudományos munkákban, a tudományok fejlesztésében akar részt venni. Így visszavonulása /több évig Svájcban élt/ nem menekülés elsősorban, csak másirányú tevékenység, munka. Ebben az időben főleg pszichológiai kérdésekkel foglalkozik, /bár jelentősebb lélektani műve már 1890-ben megjelent "Az objektív létben való hit lélektana" címmel/ és e téren főleg külföldön jelentős sikert ért el már akkor is.

A lélektanhoz való visszatérését egyik méltatója - Vándor Zoltán így magyarázza: "... a propagandától visszavonul. S nemcsak a propagandától. A Társadalmi tudományoktól is. Érdeklődése és munkája mindjobban az egyéni lélektan felé fordul. A jogalkotás lélektana az emberi lélek szerkesztésének rugói felé hajtja. Ezeknek a rugóknak a tanulmányozása viszont a lélektan alapkérdései felé tereli a figyelmét.

Ő, aki korábban csak gondolati kísérleteket tett, a kísérleti lélektan művelője lesz, de az érzékszervek lélektanának minden kérdésénél megmarad a nagy összefüggések keresőjének, aki az érzékszervek működésében az egész organizmus szerepét, a test felületét érintő ingerekre, a lélek mélyének feleletét keresi." /90./

Visszavonulását Sándor Pál is elemzi. "Ezt a fordulatot nem gyávaságból teszi meg, hanem abból a belátásból,

hogyan azon a ponton ahova eljutott, nem állhat meg: vagy el kell fogadnia ellenfeleinek álláspontját, vagy pedig tovább kell haladnia a marxizmus felé... /91./ Nem hajlandó elismerni a társadalom mozgásának motivuma gyanánt az osztályharcot sem, amennyiben a kizsákmányoló, a bizonyos társadalmi csoportokat kihasználó jogszabályokat a jogfejlődés kivételes eseteinek tekinti.

"Racionális szociológiájából az öntudatlan pszichológiája irracionális felelőtlenség lesz, hiszen azt állítja, hogy az emberek belátásosan cselekedhetnek anélkül is, hogy arról tudnának. A két alapvető osztály között ingadozva a reakció ellen fordulása mégis erőteljesebb, mint a marxizmussal szemben állása. Ezzel magyarázható, hogy pozitív befolyása a haladó értelmiségre túlélte saját meghasonlását."

IV.

Pikler pszichológiai munkássága kétségkívül jelentős, bár korábban is inkább külföldön ismerték jobban mint itthon. Ezt igazolja az a tény is, hogy művei nagyrésze németül és Németországban jelent meg. Hatására és korszerűségére jellemző azonban, hogy a NEW YORK-ban 1961-ben megjelent magyarul: Woodworth-, Schlosberg: Kísérleti pszichológia /1966/ az irodalomjegyzékben megemlíti Pikler nevét /1089. lap./ J. Pikler 1928. Grund und Figur bei schwacher Beleuchtung /316-326/, sőt a 498. lapon hivatkozik is rá. Az ábra alap élményének kialakulása című fejezetben.

Lélektanát többen nem tartják önállónak /mint ahogy nagyon nehéz is önálló lélektani irányt találni/, bár szinte minden méltatója arra hivatkozik, hogy nem érzi magát illetékesnek ebben a kérdésben, hiszen Pikler elsősorban szakembereknek szólt. Nyilvánvaló - mint ahogy láttuk is - Schopenhauer elsősorban, de Hume, sőt talán Freud is hatással lehetett rá, de ezek ellenére főleg az érzékelés és a látás terén kétségtelenül igen jelentős, önálló megállapításokat és felfedezéseket tett.

1. A pszichológiát igen nagyra becsüli. Egyfelől:

"... a lélektan, mely különben szintén a természettudománynak egyik ága." /93./ Másfelől: " társadalmi tudomány, legalább nagyobb részben, alkalmazott lélektan." /94./

2. Módszerei változatosak és egyre egzaktabbak. Kezdetben deduktív volt: "a deduktív módszer természettudományos igényű, fogalom képzésre hivatkozunk, amely Pikler gondolat-

történeti fejlődését évtizedekre meghatározta."/95./ Önmagát szigorú objektivistának nevezi: "nehéz a szigorú tudomány emberének a szigorú tudomány határain belül maradni..."/96./ Máshol ezt a módszertani tanácsot adja a kutatóknak: "kiséreljék meg az ellenkező álláspontot, a legnagyobb odaadással a magukévá tenni, hogy a tévedésektől meneküljenek." /94./

"Pikler... deduktív pszichológus. Felfogása a szervezetek pszichofizikai életjelenségeinek jelentőségéről készen van." /97./

Pszichológiáját - mint az előzőekben már láttuk - filozófiai nézetei alapozzák meg. Belátásos elmélete a társadalmi jelenségek szubjektív oldalát és vonatkozását ragadta meg. A társadalmi jelenségek mélyebb összefüggéseit és okait feltárni csak a történeti materializmussal tudta volna - de itt megtorpant: Szerinte, ez a felfogás elhanyagolja a nemzetgazdasági szükségleteknek az intézményekre gyakorolt befolyását, vagy pl. a nemi szükségletet, vagy éppen a tudásvágy befolyását: de figyelmen kívül hagyja azoknak az ismereteknek a hatását is, amelyek Pikler szerint kívül esnek a termelési mód fogalmán, mint pl. az orvosi, vagy lélektani, vagy hadviselési ismeretek hatását.

Amit nem talált meg a filozófiában, azt igyekezett megkeresni a pszichológiában, így az egész társadalmat lélektani folyamatoknak tekinti. Ez meghatározó további fejlődésére nézve is, mivel a lelki jelenségek között a lény-

get, a lelket mint szubsztanciát kutatta, ezzel viszont korának szinte valamennyi pszichikai irányzatával kapcsolatba került és az idealizmus és materializmus között vergődve önálló rendszert igyekezett kifejleszteni.

Első, korai, 1890-ben megjelent művében /98./ az objektív létet elemzi, megalkotva az objektív létben való hit lélektanát. E művében nemcsak a pozitivisták irányzat hatása ismerhető fel /Comte/ és Spencer, hanem a szubjektív idealizmus is /Berkley, Hume/ sőt az empirikriticizmus egyes vonatkozásai is fellelhetők. /99./

3. Pikler elismeri, hogy az emberek nagy többsége hisz az objektív létben, illetve abban, hogy az ismereteik, képzeleteik az objektív valóságot fejezik ki, tartalmazzák. Az objektív léttel kapcsolatban Pikler három kérdést tett fel:

- 1./ Mi a hit értelme?
- 2./ Hogyan keletkezik a hit?
- 3./ Mi a hit igazsága?

Elfogadja az eddigi iskolák megállapításait és feleleteit e kérdésekre, és azt tartja, "hogy azon iskola, melynek legkiválóbb tanítói Locke, Berkley, Hume, részben helyesen hajtotta végre amaz elemzést és adta elő az eredetet. De csak részben. Jelentős hibái és hiányosságai találhatók... e hibákat kijavítani... jelen dolgozatom egyik célja." /100./

A lélektan - Pikler szerint is - az egyes emberek eszméletével foglalkozik, mégis objektív tényeket ad elő, törvényei objektív tények általánosításai. /101./ Szubjektívek

megállapításai, objektívek a tények. Szerinte az objektív létben való hit nem más, mint bizonyos jelenségek megjelentetősége, akaratunk által. /102./ Felsorolja a jelenségek összes objektív tulajdonságait: 1./ hasonlóság, illetőleg különbség. 2./ idői viszony, 3./helyi viszony, más jelenségekhez, 4./ tartam, 5./ terjedtség, 6./ fok/intenzitás/, 7./ hely, 8./ szám. /103./

Ezután áttér az idő és a tér objektív elemzésére: "Az a hit, hogy a szakadatlan, folyamatos időfolyás jelenségét jeleníthetjük meg, nem egyéb, mint a hit, hogy az idő szakadatlanul objektíve folyik." /104./

A tér objektív létében való hitünk az, hogy akaratunk által mozgásokat hozhatunk létre, a mozgások által a helyváltozás jelenségét jeleníthetjük meg, így lesz fogalmunk az egységes tér objektív létéről. Az idő nem egyszerűen az objektív egymásután fogalma, hanem az objektív egymásutánban való hit is! /105./ Az idő fogalmában benn foglaltatik az akarat is/ /106./

"A tényleges objektív hit föltételes szubjektív megjelenés, megjelentethetőség az akarat által." /107./

Az objektív létben való hit elemzésében Pikler elismeri, hogy nézetei közel állnak J.S.Mill felfogásához, de Mill elméletét csak az igazság zavaros megközelítésének tartja." /108./

Mill feltételezi, hogy az emberi lélek valaminek az elvárására képes. Másszóval, hogy miután tényleges érze-

ink voltak, képesek vagyunk megalkotni a lelhető érzetek fogalmát, érzeteket, melyeket nem érzünk a jelen pillanatban, de melyeket érezhetnénk és éreznénk, ha bizonyos feltételek jelen volnának, melyeket tapasztalatból ismerünk.

Az elmélet igazolja a képzettársulás törvényét is. Azt tartja, hogy érzeteink rendje és emlékezete természetesen, sőt szükségképpen olyan képzettársulásokat kelt föl, melyek elkerülhetetlenül létrehozzák a külvilág létében való hitet, föltéve, ha ilyen hitünk eredetileg nincs.

E felfogás hibája Pikler szerint az, hogy túl tág értelemben határozza meg az állandó érzet lehetőségeket, melyekkel az anyagot azonosítja. A lelhető érzések még nem jelentenek objektív létet. Mill különválasztja a határozatlan és biztosított objektív létet, de nem jelölte meg miben áll a biztosítottság, mely egy érzet lehetőséget objektív létté teszi, Pikler ezt a feltételt az akaratban látja, a megjelentethetőségben. /109./ Ha nem volna akaratunk, hiányoznék a hitünk is./109./

Az objektív lét az emlékezésre is vonatkozik. Határozottan megjelenik bennünk az akarat egy emlékezés megjelentetésére, s akaratunk itt is teljesíti amit tőle várunk, megjeleníti az emlékezést. Az a tény, hogy akaratunk bizonyos jelenséget megjeleníteni képes, azt fejezi ki, hogy valami objektíve létezik.

"Az objektív létben való hit bizonyos nemei nem jelentenek egyebet, mint megannyi hitet bizonyos jelenségek

megjelentethetőségében az akarat által." /110./

Pikler ezen első, jelentős munkáját is különböző módon fogadták. Egyesek, mivel elég élesen bírálta Wundot, még nagyobb, eredetibb pszichológusnak tekintették. /111./ Egy másik elfogult méltatója szerint egyenesen "a tér és az idő relativitási elméletének útját egyengette." /112./

Művének értéke mégis ellentmondásos, mert bár elismeri, hogy "az idő szakadatlanul, objektíve folyik." /113./ Máshelyen leszögezi, hogy "Az objektív létben való hit e neme érv az idealisták számára, a realisták ellen." /114./

Ezen még részben filozófiai, ismeretelméleti munkája után következő műve már teljesen lélektani. /115./ Az előszóban azonban itt is foglalkozik filozófiai kérdésekkel.

"Pszichológiai nézeteim a szociológiában arra a meggyőződésre vezettek, mely részben az általában helytelenül és szerencsétlenül materialista világnézetnek nevezett meggyőződéssel megegyezik. Az én nézetem az, hogy az állandó vegetatív mozgásrezultánsok minden tudatot és cselekvést meghatároznak. Ez ugyanannak a szintén nem egész szerencsés nézetnek a mélyebb kifejezése, miszerint a gazdasági érdekek az egész emberi fejlődést meghatározzák.

A materialista világnézetnek azt a részét, hogy ez a fejlődés az egyén belátása és törekvése nélkül jön létre, vagy hogy az osztálykülönbségeket az elnyomás hozza létre etc. - ezeket teljesen elvetem, bár másrészt ezen iskolának a nézetét a jövő fejlődéséről csaknem teljesen osztom." /116./

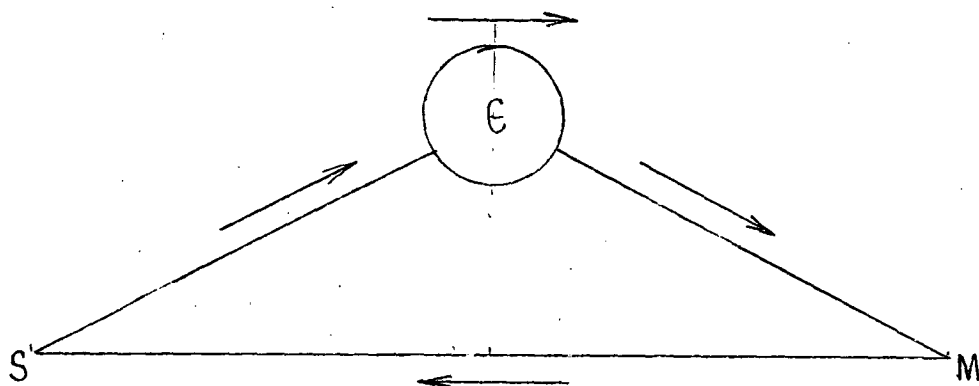
4. A neuróфизиология alapjelenségének a reflexet tartja. A szenzorikus idegek a külvilágból, valamint a szervezettünk köréből ingerületet vesznek fel, és valamelyik motorikus idegben felidézett folyamatok megindításával a szervezet mozgását váltják ki.

A korabeli neurofiziológia a reflexben a szenzorikus ideg ingerületének a motorikus idegben való továbbvezetődését, áttevődését látta. Felfogások határozottabb alakban később az un. asszociációs pszichofiziológiai elméletekben kaptak kifejezést. /James, Stout stb./ Az asszociációs pszichológia az ingerület továbbvezetődését különféle mechanikai feltevésekkel igyekszik megmagyarázni.

Az uralkodó tanok Pikler szerint három tekintetben hibásak. Fölteszik, hogy a reflexmozgás az ideg- és lelki élet alapténye és mint ilyet akarják megmagyarázni; fölteszik, hogy a társulás a lelki összekötés legegyszerűbb és legkezdetlegesebb faja és annak /testi/ megfelelőjét keresik; elhanyagolják az igazán kezdetleges és alapvető idegfolyamatokat, amelyeket a vegetatív élet ural. Az igazi problémák: megtalálni az öröm és a fájdalom megfelelőit, a mozgások okait, amelyek az örömet biztosítják, a fájdalmat elhárítják és az összehasonlítás és megkülönböztetés megfelelőit. Pikler elmélete az, hogy a reflex iv a valóságban nem iv, hanem kör. /117./

A jelenlegi fiziológiai pszichológia szerint az egész neuropszichikai élet sémáját mutatja az ábra.

Ahol S sensatio /az inger beesési pontja/ C az idegrendszer központi tömege, M a mozgásba jövő izmok.

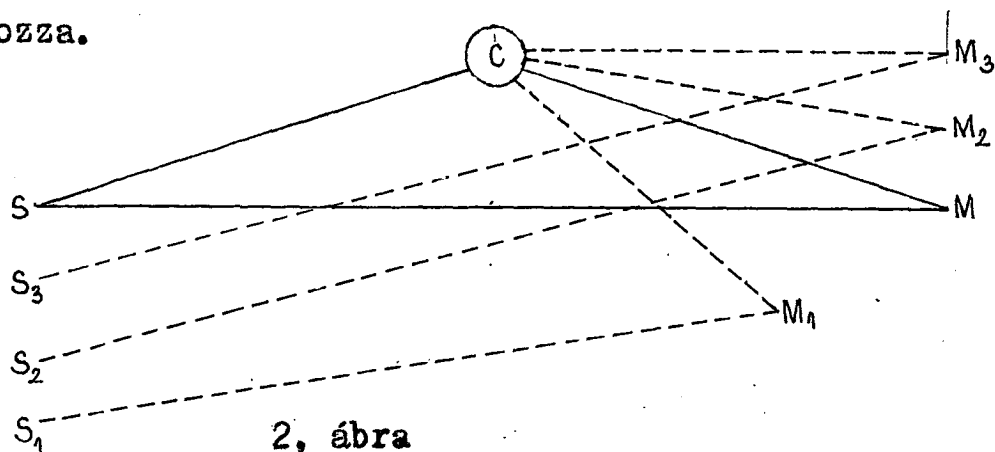

1. ábra

Amióta a reflexív fogalmát kitalálta, a fiziológiai pszichológia makacsul ragaszkodik ehhez és azt akarja megmagyarázni, hogy egy bizonyos szenzorikus ideg egy bizonyos motorikus ideggel miért képez egy ilyen ívet. Strukturális kapcsolatot keresnek, bizonyos szenzorikus és motorikus idegalkotó részek között, szorosabb kapcsolatokat egyes neuronok között mint mások között, de hiába, a laboratóriumokban végzett legszorosabb hisztológiai munka se tudja megmagyarázni a dolgot. A reflexív nem beszél és nem fedi fel a titkát.

"Nézetünk szerint a reflexívek legszorgalmasabb vizsgálata sem fedheti fel a titkot, mert a titok az iven kívül található és fiziológiai pszichológia által ignorált M - S vonalban rejlenek. /L. 2.ábra./ Abban ugyanis, hogy az izmok mozgása az S-re visszahat, ugyanakkor viszont az $M_1 M_2 M_3$ izmok mozgásai más, az $S_1 S_2 S_3$ szimbolizált visz-

szahatásokat gyakorolnak az idegrendszerre - nyugszik annak a mechanikus magyarázata, hogy az S inger az M izmot mozgásba hozza.

2, ábra

Az egész neuropszichológiai élet sémája nem iv, hanem kör. /119./ Csak a mozgásnak ezen kör alaku visszahatása következtében jön létre. A csupán tomboló mozgás helyett egy ideig - pszichikai élet. És hogy ezt az életet megérthessük, a neuro-musculáris mozgás-folyamat törvénye helyett, ahogy ezt a mai fiziológia teszi, a neuro-musculáris-idegi mozgás folyamatot kell kutatni. Ezt az elvet követjük mi, és ezt nevezzük a neuro-musculáris mozgás-folyamat törvénye helyett, ahogy ezt a mai fiziológia teszi, a neuro-musculáris-idegi mozgás folyamatot kell kutatni. Ezt az elvet követjük mi, és ezt nevezzük a neuro-musculáris-idegi elvnek, a visszahatás elvének, illetve a visszaható munka elvének.

Figyelemre méltó az asszociációs lélektan bírálata is. A pszichikai élet nem abban áll - miként a régebbi, asszociációs, különösen az angol pszichológia feltételezte-, hogy külső benyomások, érzetek a passzív alanyra záporoznak és hogy a gondolkodás nem ama benyomások pusztá egymásrahatása, kap-

csolatai és kölcsönös akadályoztatásai által jön létre, hogy inkább ama benyomások mindenkor már egy, aktiv kiválasztó, összekötő és akadályozó személyiséget.

De arra a kérdésre, hogy mi ennek az aktiv személyiségnek a lényege, hiányzik a válasz, illetve a választ nem a valóságban, hanem a transzcendensben keresi.

Másrészt - a Spencer hatására - pszichológiájának lényegét jelentő örömnak, mint életerősítő, a fájdalomnak, mint gyengítő mozgását megelőző bázisait a "pre pszichikai, ente - mentális, fiziológiai, vegetatív mentális mozgásban-" /121./ véli megtalálni, ami mégis ellentmond minden tapasztalaton tulinak, még akkor is, ha misztifikált, ismeretlen területről van szó.

Sőt, erre a mentális mozgásra vezeti vissza nemcsak az emóciókat, hanem még a gondolkodást is, melyek eredményeként azután létrejön: "egy bizonyos extravegetatív hysteretikus mozgás, az igazság tudata." /122./ Megállapítja, hogy az igazságban kiteljesedő gondolkodásnak alapjában véve ugyanis az a folyamat felel meg, amely a célszerű mozgásokat is kiválasztja és "amit mi a tudat mögött egzisztáló "léleknek" nevezünk, csak egy másik név, a testi vegetatív mozgás számára." /123./ Nem elégíti ki azonban a hagyományos asszociációs pszichológia álláspontja sem, amely a gondolkodás folyamatát időbeli tudatállapotokból, illetve mozgásokból magyarázza, hanem felteszi, hogy a gondolkodási folyamatokban ezenkívül még egy "irányító erő" /"richtende

Kraft"/ is hat. /124./, ha ennek természetéről nem is tud közelebbit mondani.

Könyve végén Pikler összefoglalja legfőbb tételeit.

Ahhoz, hogy egy test pszichikai jelenséget produkáljon, feltétlenül szükséges hogy éljen. A vegetatív élet a magasabbrendű állatoknál komplikált, az alacsonyabb rendűeknél egyszerűbb, de lényege mindig az anyag állandó asszimilációja és disszimilációja. A vegetatív élet az időleges pszichikai mozgásoktól független. Az asszimiláló anyag azonban az élőlények nagyrésze számára csak a pszichikai tevékenységen keresztül jut el. Az, hogy a vegetatív élet a pszichikait megelőzze, ez a pszichikai élet alapfeltétele minden újonnan létrejött egyénnél, és a pszichikai élet keletkezésének feltétele volt a földön a kezdet kezdetén is, vagy különben arra a konklúzióra jutnánk, hogy élettelen testek is tudnak pszichikai jelenségeket produkálni. Mielőtt az életben azok a változások, azok a speciális mozgások felléptek, amelyek a pszichikai élethez tartoznak, valamiféle életmozgásnak kellett létezni: mert ez az általános igazság, hogy egy minimális, vegetatív, állandó életmozgás a pszichikai jelenségek alapfeltétele, azt mutatja, hogy ez a mozgás a vezető erő minden pszichikai jelenségben.

A pszichikai jelenségek /materiálisan nézve/ molekuláris, /idegi/ és moláris /izom/ mozgásokból állnak. Ezeknek a mozgásoknak általában az a tulajdonságuk, hogy az é-

letet fenntartják, és azt a szubjektív állapotot biztosítják, illetve elhárítják, amit mi kedvnek és fájdalomnak nevezünk. A mi teoriánk éppen arra a kérdésre akar választ adni, hogy azok a mozgások, az egész élet miért bír ilyen tulajdonságokkal. A válasz a következő: A változás a vegetatív életmozgásban azt meg is szüntetheti, ha ez az eset nem áll fenn, akkor célszerű pszichikai jelenség nem következik be. De ha a változás nem szünteti meg a vegetatív életmozgást, úgy ezek közül azok könnyebben beállnak, amelyek a már meglévő vegetatív mozgással egyirányúak, mint amelyeknek, mert az utóbbiaknak a mozgás ellenáll, az előbbieknek viszont nem, és így a pszichikai életet megelőző vegetatív életmozgás ellenállásában már annak oka is benne van, hogy miért bír az időleges pszichikai élet a célszerűsége-re vonatkozó általános tendenciával.

Ha a vegetatív életmozgásokat teljesen megszüntetik, úgy nem jön létre célszerű reakció, de ha csak részben; megmarad egy részük és mellettük időleges reakciók lépnek fel, így biztosítva van az ezek közül való célszerű választás tendenciája. Ha pl. a testben a disszimilálható anyagnak a hőmérséklete vagy a mennyisége annyira lecsökken, hogy az élet megszűnik, úgy ez is mind megszűnik, de ha csak olyan mértékűre csökken is hogy a vegetatív életmozgás egy előző fokra lép, de ott korlátozás éri, és mozgási diszpozíciók jönnek létre, melyek meleget vagy táplálékot szereznek, úgy ezek a visszamaradt normális

mozgás következtében előnyben lesznek az olyan mozgásokkal szemben, amelyek ezzel a mozgással ellentétben állnak.

Általános tétel az, hogy minden kedvező variációtól függetlenül minden élőlény életmozgásának egyik funkciója az, hogy ellenállásán keresztül a kedvező mozgásoknak előnyt biztosítson, a kedvezőtlenekkel szemben, csak ez a tény tudja megnagyarázni, az általános tendenciát a célszerűségre.

A célszerű mozgások elképzelése és elgondolása és a célszerű gondolkodás ezen új teória alapfelvének következtében jön létre. Mert minden pillanatban az idegrendszerben ezernyi közömbös, sőt cél ellenes histereze szunnyad és csak éppen az a bizonyos célszerű ébred fel. Egyetlen új tapasztalat, egy célszerű mozgás elég arra, hogy elévült cselekvési módokat kiszorítson.

Tanítását összehasonlítja Pikler a régi asszociatív és az új szintetikus felfogásokkal. Megállapítja, hogy bár egy pszichológiai jelenség fellépése a vegetatív életnek a meglétét természetesen feltételezi, a mai pszichológia mégis a külső ingerek következtében fellépő folyamatokat az idegrendszerben úgy tekinti mintha a test különben teljesen élettelen volna. A mai pszichológia a vegetatív életnek semmi szerepet nem ad a pszichikai életben. Bár kijelentik, hogy az alacsonyabbrendű lényeknél egy külső inger hatása mindig hat az asszimilatív és disszimilatív folyamatra, és az a meggyőződésük, hogy az értelem fejlődése ezen

nyugszik. Ezt az alacsonyabbrendű lényekre vonatkozó tényt azonban nem viszik át a magasabbrendűek felé.

Pikler korábban a pszichológia a célszerű reflexmozgásokat a kedvező variációk és a természetes kioldás révén magyarázza. Ezzel nem tudja megmutatni a magasabb cselekvési módok indoklását, vagyis azt, hogy az összes élőlény általában keresi az örömet és kerüli a fájdalmat, és hogy az élőlények ha egy új cselekvési mód célszerűségét felismerik, azt rögtön át is veszik és az összetett gondolkodáson keresztül új cselekvési módokat is hoznak létre.

A korabeli pszichológiának a célszerűség alapján sincs semmiféle mechanikai elve, a mozgások kiválasztásában. Ha bár szemmel láthatólag a célszerűség és annak tudata az a körülmény, melynek következtében mozgások jönnek létre, mégsem gondolnak arra, hogy a mozgások kiválasztásának mechanikus oka feltétlenül a célszerűség egy mechanikus korrelatívja kell hogy legyen. A régi asszociációs pszichológia a mozgások kiválasztására mechanikus alaptörvényét az idegrendszernek a begyakorláson keresztüli módosításban találta, bár ezt nem lehet a kiválasztás utolsó törvénye. A fizioiógiai pszichológia kutatja azokat a strukturális kapcsolatokat, amelyek a célszerűségtől függetlenek.

Pikler ezen munkája, mely németül jelent meg - /Leipzig 1900/ - részben újszerű értelmezéseivel, részben kissé nehézkes, germanista fogalmazásával elég nagy visszhangot keltett. Sokan nem értették világosan a lényegét. Ezt ő is

elismerte és a következő évben megjelent munkájában igyekezett előző művének rövid összefoglalását adni - magyarul. /A lelki élet fizikája/ /125./ A pszichofiziológia teljes rendszerének vázlata. Bp. 1901./

E mindössze 21 oldalas munka képzelt párbeszéd a szerző és öccse, Béla között, aki még gimnazista; vagyis az általános műveltségű olvasó értelmi szintjének képviselője.

Pikler e művével a tudományos ismeretterjesztés klasszikus, példáját mutatja be.

Főbb tételei a következők: A lelki élet minden jelensége és a lelki élet egésze, sőt még egész testi és lelki élet is egy és ugyanaz. /E kijelentéssel szerény előfutárja Pikler a szomato-pszichés egységnek./

A korábbi mozgások tovább tartanak, fennmaradnak bennünk. Az emlékezésnél tér- és időbeli viszonyokat valamint hasonlóságokat és különbségeket veszünk észre. Az emlékezés a változással szembeni önfenntartás. Az érzékelések és emlékezések arra szolgálnak, hogy örömet szerezzünk a segítségükkel, hogy a fájdalom ellen biztosítsanak és hogy az életet fenntartsák. Az öröm biztosítása és a fájdalom távoltartása: az a haszna az összefüggő dolgokról és eseményekről való minden ismeretnek és érzékletnek. Az öröm és fájdalom mely minden benyomást követ, a mozgásnak minden változás mellett is fennmaradásból erednek az alapéletmozgás fennmaradásából, mely minden életmozgás között rejtőzik és a mozgatóerőt szolgáltatja, tudniillik az élő anyag folytonos bomló és összetevődő mozgásának önfenntartásából, mely folyvást végbemegy,

amíg a változások nem túl nagyok s így az életfeltételek megvannak.

Az öröm és a fájdalom, amelyek egyaránt minden változást kísérik, annak az általánosabb körülménynek felelnek meg, hogy egy változás az ideganyag részeknek nagyobb, avagy kisebb bomlási és összetevődési lengését, erősebb, telje-
sebb, avagy kisebb égést és felépülő mozgást idéz elő.

Az örömmel az összes testi mozgások fokozódása, a fájdalommal azok csökkenése jár.

Az örömmel és a fájdalommal az a feltétele, hogy valamely behatás ne állítsa meg az állandó bomló és összetevődő mozgást, hogy az fennmaradjon, különben beáll a halál, nagyfokú csökkenésnél pedig az eszméletlenség.

Mi az akarás? Miért akarjuk az örömet, s nem akarjuk a fájdalmat? A fájdalmas behatás olyan mozgás; amely ellenkezik az állandó bomlási és összetevődési mozgással és ezt akadályozza, az eszméleti állapot amely az akadályoztatást kíséri, a fájdalom nem akarása, az öröm viszont az állandó mozgással egyirányú, ha nem talál akadályt, egybeolvad vele és így jön létre az öröm akarása. Az örömet akarjuk, a fájdalomtól irtózunk, a régi mozgásnak az új mozgásba való átmenetkor, mely változás, minden megismerő eszméleti állapotnak így az öröm és a fájdalom érzésének is alapjául szolgál. Tovább is azért akarunk élni, a haláltól is azért irtózunk, mert a továbbélés gondolata olyan mozgás, amely az életmozgással egyenlő irányú, a halál gondolata pedig ezzel ellentétes.

Az örömet bizonyos eszközökkel megszerezhetjük, a fájdalmat pedig távoltartjuk. Ez olyan mozgás, amely az állandó alapélet mozgással, a bomlás és összetevődés állandó mozgással egyenlő irányu, mivel magában foglalja az örömnél és a fájdalom megszűnésének gondolatát vagy mozgását, és mindazon dolgokra való emlékezést melyek mellett az öröm tapasztalataink szerint nem áll be, a fájdalom viszont tovább tart, vagyis az előző mozgással ellentétes irányu mozgás.

Minden szerv minden pillanatban a célszerű mozgás állapotába jut, vagy abban marad, és azt nem változtatja meg, vagy az lesz, melyre minden szerv célszerűen be van állítva: az állandó alapéletmozgás ugyanazon önfenntartás, mely az örömnél az akarásnak a fájdalomérzetnek az akarását és nem akarását is előidézi.

Az öröm és a fájdalom érzése annak akarása és nem akarása, az akarat állapota az állandó alapéletmozgásnak ugyanaz az önfenntartása, mely a célszerűség tényének és az azal való egyenlő és ellenkező irányban ható tendenciájából áll. Ezért akarjuk a célszerűt, és ezért is jön az létre. A reflexek is ezen okból váltatnak ki.

Alaptörvény az is; hogy minél gyakrabban megy végbe valamilyen mozgás, annál erősebben marad fenn és annál könnyebben jön létre. Eszerint a reflexek a leginkább célszerű és ezért gyakrabban előforduló mozgások.

A lelki élet összes tényei; érzéklet, viszonyok ész-

revevése, emlékezés, érzés, akarás, céltudatos, vagy megfontolatlan cselekvés a mozgásnak önfenntartásnak közepette jönnek létre. Az élet kezdete óta bennünket ért összes mozgások az élet folyamán fennmaradnak és később a bennünket ért mozgásokkal szemben is fennmaradni igyekeznek.

Gyakran találkozunk egy mozgásnak egy másik mozgással való célszerű átváltozásával is: ez az un. "pszichologikus relativitás" /126./

Problémát jelent az is, hogy hogyan illeszkedik be az anyagi folyamatba más természetű - lelki életnek nevezendő -: érzékelés, tanulás, igazságérzés, akarás, hogyan függ össze a testi élet és pl. a matematikai igazság?

Az élet a maga egészében a mozgások változásaival szemben való önfenntartás: a lelki élet összes jelenségei, a mozgás önfenntartásai /bár ezt a pszichológusok még eddig nem ismerték el./

Az érzés, a gondolkodás, az akarás és a cselekvés, valamint a reflexek azon alapulnak, hogy bizonyos behatások bizonyos mozgásokat kijárt, kicsiszolt utakon hoznak létre.

A továbbiakban Pikler ismerteti a lelki élet három, alapvető fontosságú tényezőjét:

1./ Mi az igazság? miért keletkeznek bennünk nagyobb számban igazságok mint tévedések?

Az igazság fogalma olyan tételekre vonatkozik, melyekre visszaemlékezünk, vagy amelyeket elgondolunk. A valósággal lefolyt észrevételi mozgásnak a helyes, hamisítatlan ujrafellépése tulajdonképpen az igazság.

Mivel az igazság eszméleti állapota általában akadálytalanabb, a tévedés eszméleti állapota pedig akadályozottabb mozgás: az igazság tudata az öröm a tévedésé pedig a fájdalom.

2./ Miért kívánunk szórakozást? A szórakozás - végsőfokon az állandó bomlási és összetevődési mozgásnak önfenntartása és fokozódása és a szórakozás utáni törekvésünk végső fokon ezen önfenntartási mozgás iránti vágyunk.

3./ Mi a figyelem? A figyelem a győzedelmes mozgás kezdetnek a tudatrajutása, ezért mindig célszerűen figyeljük. A nagyon begyakorolt, vagy "reflex mozgásokra" azonban nem figyelünk, mivel ezek a figyelmen kívül is létrejöhetnek.

A figyelem a győzedelmes ingerek eluralkodása saját ellentéteinken, vagyis az uralkodó mozgás elterjedése tudatunkban.

Befejezésül Pikler összefoglalja és hasonlaltat illusztrálja mechanisztikus vitalista felfogásának lényegét: az összes lelki állapot lényege egy elektromos áram önfenntartása és elektromagnetikus indukció Lenz - féle törvényének értelmezése. Minden, a szervezetet érintő térbeli és időbeli mozgás, mely tudatunkat megelőzi, létrehozza a belső mozgás megakadályozásának megszüntetésére vonatkozó akarást, és létrehozza a behatással szembeni ellenálló mozgást. Ez nagyon hasonlít a galvanikus indukcióhoz, olyannyira, hogy a kettő hasonlósága szinte kézenfekvő.

Az idegmozgás "villamos" természetének felvétele mellett az látszik legvalószínűbbnek, hogy az érzéki behatás egy bi-

zonyos központban kelt indukciót és ez az összes többi központokban is irradiál és így minden központi részecskében ugyanaz a különböző mozgás jön létre.

Összefoglalóját kiegészíti Pikler a Szabad Liceum Tudományos és Ismeretterjesztő Társaság egyik estjén elhangzott előadása után feltett kérdésekre adott válaszával. Ezek közül néhány értékes gondolat: Csak a fájdalom szülhet igazi gondolkodást, az öröm soha. Igazi lendületes életet és szórakozást is csak a baj és a munka adhat, mely esetben a vegetatív élet fenntartásán felül jelentkező erőmennyiség elfogyasztatik.

Végül a feltett kérdés alapján tisztázza: Wundt -hoz való viszonyát is. Elismeri, hogy kettőjük kiméletében sok hasonlóság van; döntő különbség viszont az, hogy amit Pikler a központi idegállomány állandó bomlási és összetevődési mozgásának tulajdonít, az Wundtnál egy specializálatlan lokalizált folyamat, az "appercepcio". Ennek fogalmát azonban Wundt lélektanilag kielégítően meghatározni nem tudta.

5. Pikler legegényibb és talán legnagyobb vitát kiváltó felfogása az érzetekre vonatkozik. /127./ Szerinte az érzeteknek nem az ingerületek felelnek meg, hanem az érzetek, az összszervezet állásfoglalásai az ingerekkel szemben, mely utóbbiak a szervezet s vele az egyéniség megtámadását és veszélyeztetését jelenti. /128./ Az ezzel való szembehelyezkedés, majd az alkalmazkodás a veszélyeztetésekkel szemben, vagyis a szervezet reakciója: kiegyensúlyozó, biológiailag

célszerű ténykedése az őt támadó ingerekkel szemben: ez maga az érzet.

Az érzet tehát nem passzívan elszenvedett állapot, hanem a szervezetben megszemélyesülő, egyéniség aktiv visszahatása az ingerre, mondja Pikler. Ezt a felfogást Ranschburg Pál vitatja - e vita mely a "Magyar Orvos" c. folyóirat hasábjain jelent meg, klasszikus példája a becsületes, tudományos vitáknak.

Ranschburg Pál /129/ elismeri hogy: "Pikler munkáinak olvasása élettanilag iskolázott elmének megerősítésébe kerül. Eszmemenete, minden egyes kifejezése anatómiás, fiziológiás, neveltségünkkel, terminológiánkkal homlok egyenest ellenkező irányban halad és kiméletlenül nyul bele tudásunk minden elemébe. Ez azonban egyáltalán nem annyit jelent, hogy Pikler nem eléggé tájékozott ezen kérdések anatómiás, fiziológiás, vegyi és fizikai anyagában, amelyekhez látszólag durva kézzel nyul hozzá. Ellenkezőleg nagyon is hamar, és ezt észrevesszük hogy tudása e kérdésekben, nevezetesen az érzékek, illetve érzékszervek tanában fölényesen nagy. /130./

Kész elmélete van a szervezetek pszicho-fiziológiai életjelenségeire vonatkozóan. Rengeteget ír, "írását gondolkodásának kétségtelenül ritka finomsága apparátusát és nyelvezetének példátlanul élesen differenciált, szinte féltelmetesen modulálható, új termékekre mindig kész. A kifejezőképességét egységesen arra használja fel, hogy bennünket fiziológusokat, orvosokat, pszichológusokat megszokott

gondolkodási módunkból felrázzon, a régi tényeknek az ő szempontjából való szemlélésére szoktasson s a saját álláspontjára térítsen." /131./

Pikler tana szerint a fiziológia téves uton halad, mikor azt tételezi, hogy érzeteink úgy keletkeznek, hogy az inger az idegrendszer neuronjaiban kiváltja az ingerületet, melyeknek pszichológiai téren megfelel az érzet. Szerinte az érzet nem az így kiváltott ingerületnek megfelelő tudatváltozás, hanem az egyéniségnek, az össz-szervezetnek állásfoglalása az ingerrel szemben. Az inger a szervezet önnfenntartása szempontjából az egyéniség megtámadását, veszélyeztetését jelenti. Az ezzel szemben való megerősítés, a szervezet reakciója, szembehelyezkedése, majd alkalmazkodása a veszélyeztetésekkel szemben - ez az érzet.

Az érzet tehát - s ez Pikler eddigi műveiben kiemelkedő fő gondolat - nem az ideg rendszer, illetve a szervezet által passzívan elszenvedett állapot, hanem ellenkezőleg a szervezet kiegyensúlyozó, biológiailag célszerű, aktív ténykedések az őt támadó ingerekkel szemben.

Az élőlény a külső erőket nem azáltal érzi meg, hogy ezekben fizikai hatást keltenek, mint valamely élettelen anyagban, hanem azáltal, hogy velük szembehelyezkednek.

Ezt a felfogást Ranschburg Pál mint orvos és fiziológus visszautasítja. Korunkban már tudjuk, hogy a fejlődés Ranschburgot igazolta, ennek ellenére Pikler felfogása is jelentős volt korábban, főleg önállóságra törekvő

bátorságával.

Pikler felfogását - ha kellett - vitákban is megvédte. E felfogását Pikler Ranschburgnak adott válaszában külön is kiemeli. /132./ "Arra a tételre vonatkozólag, hogy az alkalmazkodás kiegyenlítés, nem akarok annak megállapítására szoritkozni, hogy kiváló bírálóm ellenérvét nem bírom döntőnek találni, hanem röviden ismertetni kívánom a magam érveit is, amelyeket Ranschburg a kérdésekre nézve nem ismertet. Három ilyen érvem van: 1./ az élet általános természetéből folyik, hogy a szervezet alkalmazkodása csak kiegyenlítés lehet. 2./ A szervezet változandósága, nevezetesen az éber állapot és az alvás váltakozása mellett, mely utóbbi állapotban csak erősebb ingerek idéznek elő érzéketeket, tehát az ingerek érzékelhető erejének változandósága mellett megfelelő inger és érzéklet között csak ugy lehetséges, ha az érzéklet nem az inger átalakulása, /transzformációja/, hanem kiegyenlítése által jó létre. 3./ Az érzéklet azon tartalmának, hogy velem szemben van /fenntartja magát/ valami, éppugy, mint én vagyok, a kiegyenlítés, az egyensúly felel meg." /133./

Pikler szerint az "érzékféleségek" és "érzetminőségek" mindig olyanok, mint maguk az ingerek. Így valamennyi kvalitásbeli különbség intenzitásbeli különbségekre vezethető vissza. Ha testünk felületét súly éri, nyomást érzünk; ez az érzet, utánczata a reá ható mechanikai erőknak. /valamint/ a szag érzet képmása a vegyi hatásnak. Az érzetek

tehát képmásai az adekvált ingereknek, melyeket kivédenek, feltéve, hogy nem a mozgásokat, hanem azokat előidéző erőket tekintik ingerként. Pikler az egyes érzetfélésegeken kívül az érzet minőségéről is igyekszik megállapítani, az előző ingerekkel való kapcsolatot. Szerinte minden inger: enyhe, fanyar, éles vagy nyers, Így a következő csoportosítást végezte el: /134./

	1. Iz	2. Szag	3. Nyomás	4. Szín	5. Alak
a./	enyhe édes	virágos	simogató	kék	egyenes
b./	fanyar savanyu	ecetes	csiklandozó	zöld	görbe
c./	éles sós	kozmás	viszkető	sárga	hegyes
d./	nyers /durva/keserű	rothadásos	fájdalmas	vörös	megtört

Pikler állításait 35 egyénen végzett kísérlete alapján vezeti le. A vizsgált egyének például: a négyféle tapintási érzet mindegyikéhez hasonló izt kellett hozzárendelni. A másik csoportnak a különböző érzetek minőségeit kellett jellemezni. Ez utóbbi módszerrel vizsgált 15 résztvevő a négy alapszint kivétel nélkül a fenti táblázat értelmében rendezte. Ugyanigy vizsgálta Pikler a különböző érzékterületek egymáshoz való kapcsolatát és kitűnt, hogy az összes érzékterületek alapminőségének a száma mindig az említett négy. Ennek alapján Pikler az érzetek összes kvalitásait a szervezet bizonyos főbb alkalmazkodásaira vezeti vissza.

Mint már láttuk, az érzékelést Pikler sajátosan értelmezi, szerinte az érzékek specifikus energiája nem egyéb, mint biológiai célszerűségi berendezkedés. Ez alapja jogfelfogásának is. A változások képmásai az őket provokáló /nem pedig fizikai vegyi hatásként kiváltó/ sajátlagos ingereknek. Az ingerben képviselt erők hatására, kiegyenlítésére a szervezet kénytelen ellenerőket termelni, s ezen ellenerők maguk az érzetek. Az erőhatások ugyanolyan ellenhatásokat hoznak létre, ezért az érzetek nem egyformák. A szervezet a lehetőségein belül igyekszik az ingerként támadó erőket lehetőleg velük azonos minőségű erőkkel ellensúlyozni. /135./

Ranschburg nem fogadja el Pikler elméleteit, mivel szerinte az érzékszervek nemcsak felfogó, hanem mozgató készülékkel való ellátottsága az ingerek célzatos keresését is szolgálja. A szervezetnek az ingerekre nemcsak azért van szüksége, hogy "ezzel éberségi ösztönét kielégítse" ahogy Pikler mondja, hanem hogy tájékoztassa önmagát, hol fenyegeti ellenfél, s hol találhat a faja fenntartására nélkülözhetetlen anyagot, s ezzel örömet s fennmaradó életet." /136./

Az érzékelés fiziológiai vizsgálatait Pikler fő művében /137./ fejti ki rendszerezetten. Ebből csak a látásra vonatkozó megállapításaiból idézünk, melyek talán a legérdekesebbek. Ezek lényegét a Nyugat szerkesztősége felkérésére később össze is foglalta. Itt már a kísérletező pszichológust látjuk.

"Helyezzünk el a falon kb. szemünk magasságában valami kis látnivalót. Pl. 1-2 cm. átmérőjű ceruzafoltot, vagy színes papirost. Álljunk vele szembe, kb. 4 méterre. Tartsuk továbbá egyenesen magunk, azaz orrunk elé, vagy 30- cm-re egy kis tárgyat, pl. függélyesen gyufát és pillantsunk merőn erre. Ekkor a falon lévő jegyet is látni fogjuk, de nem igazi helyen, jobbra és balra attól az egyenes iránytól, mely orrunktól a gyufán keresztül a falig megy. Irányítsuk most pillantásunkat a falon látott jegyre, mégpedig akár a jobb, akár a bal képre, tehát tudatosan jobbra vagy balra és akkor a jegyet többé nem jobbra és balra fogjuk látni, hanem egyenesen előttünk /a két kép oda összefut/, mégpedig pillantásunkkal, látóhártyánk közepével, mellyel előbb a gyufát láttuk/, most ez látszik jobbra és balra/. Nem igaz tehát, hogy az új célpont helyzetének tudata, tudatos kitűzése adja meg a pillantás megváltoztatása után pillantásunknak és az azt környező látásmezőnek térbeli tartalmát."

/138./

Pikler szerint a mozgásérzet beálltán sem a gyakorlat, sem a figyelem fokozása lényegileg nem változtat. Kísérlete szerint: mennél nagyobb szöget kell átugrani a vízszintesből más valamely helyzetbe látszólag átcsapódó vonalnak, vagyis mennél nagyobb volna a mozgás, ha azt tényleg végeznők, annál gyorsabbnak érezzük mi a vonal szinleges mozgását. Pl. amidőn a következő pillanatban mintegy eredeti helyzetéből jobb végpontja körül 180° -al átfordul a

helyzetben, ilyenkor a mozgást aránytalanul gyorsabbnak érezzük, mint amikor a két helyzet közötti különbség csak 45 vagy 90°. A vonal mozgásának gyorsasága tehát a mozgás távolságával nő, a mozgás tartalma pedig épp ezért minden nagyságu kimozdulásnál ugyanaz marad.

Ranschburg ezt a megállapítását is vitatja, mivel szerintem ez tényleg így látszik, mert itt érzékszervi csalódáson esünk át, melyet tahisztoszkopos kísérlettel bizonyítani is lehet.

Pikler is bírálja egy másik helyen /139./ Ranschburg tahisztoszkopos vizsgálatait, illetve a homogén sorokkal kapcsolatos kísérletekből leszűrt eredményeket, mely kísérleteknek ő is részese volt. Alaposan és körültekintően tanulmányozta e kérdés irodalmát, megállapítva, hogy Aall megerősítette 1903-ban Schulz viszont megcáfolta 1907-ben Ranschburg Pál 1900-1902 között végzett kísérleteit. A kísérlet lényege: hatjegyű számsorokat mutatott 1/3 másodpercig és visszamondatta őket. Azon számsornál, mely különböző számokból álltak, ez jobban sikerült, /heterogén számok/ mint olyannál, ahol két hasonló vagy egyező szám is volt. /homogének/ és úgy találta, hogy különösen gyakran épp ez utóbbi számokat adták helytelenül vissza. A homogén sor hibája nőtt, ha hasonló vagy egyező számok közel voltak egymáshoz, és különösen akkor, ha a 3. és 5. vagy 4. és 5. helyen álltak. Ezt Ranschburg azzal magyarázta, hogy a figyelem balról jobbra haladva ezekre a

helyekre már terhelten érkezik és ez a 6. helynél még azzal is fokozódik, hogy utána nem jön más. - Pikler szerint ez a magyarázat helyes, de csak egyik indok. A másik indok szerint szingersorok sajátosságában keresendő. Szerinte: "Egy komplexum kollektív appercipiója magában foglalja minden tagjának az összehasonlítását, és ezeket a szuggeszív érzékelésnél tapasztalt első érzékelés kivételével csak eme összehasonlítás segítségével fogjuk fel." /140./ A továbbiakban a kollektív appercipiónak egy jellemvonását emeli ki Pikler, mely az ingersorokra vonatkozik. Ha a sorok olyan csoportokra vonatkoznak, melyek azonos tagokból állnak:

6 6 6 6 6 6

vagy

3. ábra

vagy piros piros piros piros piros piros akkor a tagok teljes azonosságát appercipióáltuk.

Ha a kollektív appercipio részben azonos, részben hasonló tagokból áll:

6 6 6 9 9 9

vagy

4. ábra.

vagy piros piros piros narancs narancs akkor a 9-esben fordított 6-ost, a téglalapban meghosszabbított négyzetet,

a narancsban megsárgult pirosat látunk, és így appericipiáljuk a meggyőző tagok azonosságán kívül ezt a hasonlóságot is. Tehát ismét az összes hasonló tartalmak hasonlóságát érzékeljük.

Ha olyan sort veszünk, amely teljesen különböző tagokból áll, tehát egy tagban sincs olyan minőség, melyet másik tagban is észlelhetnénk, amilyen sor például:

1 0 5 2 8 7

vagy $+ \square \bigcirc = \text{L}$

vagy piros szürke zöld sárga kék

5. ábra.

akkor a tagoknak azt az azonosságát appericipiáljuk, hogy mind számjegyek, alakzatok, vagy színek. Itt tehát mindazt az azonosságot észleljük, ami fennáll. Ha teljesen különböző tagok között két azonosat helyezünk el - mint Ranschburg tette - pl.

1 0 5 2 2 7

$+ = 0 0 \text{L}$

piros szürke sárga sárga kék

6. ábra.

akkor minden tag a számjegybeli, alakzatbeli és színbeli azonosságot fogjuk fel, amellet azonban az azonos tagokban a minőségi azonosságot is. A kollektiv appericipióban a komplexum összekapcsolódik a fajta megállapításokkal, a fogalmi alárendelésekkel. Tagadjuk is egyszersmind minden tagra vonatkozóan a fajmegállapítást, fogalmi alárende-

lést. Amennyiben a megállapítás más ingerekre nem illik rá, gátoljuk a fajmegállapítás további vitelét. Egyrészt megkísérreljük a megállapítást az összes tagra továbbvinni, de amennyiben szükséges, egyben gátoljuk és korrigáljuk is. "A kollektív apperceptionnak az összes tagok összehasonlításán keresztül kell megnyilvánulni. Ez az összehasonlítás szükségszerűen hozzátartozik. Minden egyes tagnak az észlelését más szimultán vagy korábban észlelt tag összehasonlításában kell visszaadni." /141./

Megkísérli Pikler megmagyarázni az azonos alakzat és sziningerek előnyét a különbözőkhöz viszonyítva. Szerinte a magyarázat az általános és nem a speciális alakzat és sziningereket érintő tényekben van. Az azonos ingereknek az érzékelésben hátrányuk van, az abból származik, hogy ezeknél az általános tényekkel szemben speciális körülmények fejtenek ki ellenállást. Az alakzat és sziningerek követik a szabályt, a számjegy és betűingerek kivételt képeznek. Meglep bennünket ez a Ranschburgi-jelenség, azt várnánk, hogy az azonos ingerek előnyben vannak a különbözőkhöz képest.

Meglepőnek tartja Pikler a szimultán szugesszív soroknál az egyes ingerek kimaradását is. Itt sem fogadja el a Ranschburg-féle gátlást, mivel, szerinte a kimaradásnál nem kevesebbet, hanem többet érzékelünk a normális közbeeső időn. "Ugyan azt érzékeljük, mint a normális közbeeső időnél és még valamit, azon két érzékelési tartalom között, melyek a

normális közbeeső időnél mindkét ingernek megfelelnek, az időbeli megszakítás apperpciója ezen több appercipio következtében kimarad. És másodszor: a hely különbségénél fellépő közbeeső érzékelés minőségét, a mozgási minőséget sem magyarázza meg az egybeolvadás. A rövid közbeeső idő megszakítása észrevételének kimaradását csak azon alkalmazkodás meglétéként, ismétlődéseként, újraalkalmazkodásaként érthetjük meg, mely az első ingerrel szemben jött létre és a második felléptekor még nem huzódott vissza." /141./

Egy másik munkájában /142./ Pikler az élményekkel foglalkozik. Érdekes módon osztályozza az élményeket: van észrevétel, emlékezés, ezen kívül van várás is, mely a jövőre vonatkozik, ennek fogalmát eddig még sehol sem találta, tehát ő alkotta meg. E várás lehet: biztos várás és lehetőség várás is. Mind az élmények, mind a várások ellentétesek. "A két egyidejű ellentétes lehetőség várásában állított két lehetőségnek okai mindig a bizonyosság fokára egészítik ki egymást: minél magasabb foku egyik lehetősége, annál alacsonyabb foku a másik, és viszont." Tételben foglalva "minden amiről képzetünk van, biztosan várunk, ha ezt a biztos várást egy ellentétes irányu biztos várás egészen vagy részben le nem rontja. /143./

E tétellel magyarázza az illuziókat is, melyek oka az, hogy ha valamit valamely körülménnyel együtt gyakran átélünk, ezt átélhetjük olyankor is, amikor az objektív

feltételek nincsenek jelen.

A halucinációk akkor jelenhetnek meg, amikor a valóság ellentmondó élményei eszméletünkben enyésznek, eltűnnek, ha magunkat a félálomból kiszakítva, ismét a valóságra eszmélünk. Ezen az alapon elveinkben az álmodás is megtalálja magyarázatát. /146./

A továbbiakban logikai úton bizonyítja Pikler, hogy a képzetben benne foglaltatik az élmény, mivel a képzet maga az élmény. "A képzet nem az élménynek tökéletlen maradéka, rezidiuma, nem kevesebb valami annál,... az egész élmény, de egy másik élménytől legyőzötten, parazitáltan." /147./

Az élmény megmaradásával és ellentétességével magyarázza a feltételes ítéletet is, ami a gondolkodási és logikai problémák vizsgálatát is tartalmazza. Szerinte ennek is az ellentétesség az alapja, hiszen, ha F feltétel mindig a K következményt vonja maga után, ez csak úgy lehet, ha a nem- F sohasem vonja maga után a nem- K-t.

A kívánást is magyarázza alapelvével, mivel szerinte minden pozitív kívánságban legyőzött állapotban benne kell lenni az ellentétes kívánságnak is. "A kívánás a teljességről alkotott meggyőződés, tehát egészében vagy részben legyőzött és feltörekvő élmény győzedelmessé válása szünteti meg." /148./

A cselekvést vizsgálva szintén arra az eredményre jut, hogy alapját az élmény megmaradása és ellentétessége adja.

7. Pikler kritikus magatartását és vitakészségét fejezi ki egy másik írása /149./ melyben Lipps akarattelméletét bírálja. /150./ Lipps szerint minden törekvésnek két tény az alapja, az egyik bármely tárgynak a képzelete magában foglalja az arra irányuló tendenciát, hogy az elképzelt tárgyat valóságosnak tartja, a másik az a tény, hogy ezt a tendenciát bizonyos esetekben az ellentétes képzetben, vagyis ama tárgy hiányának a képzetében foglalt ugyan ez a tendencia gátolja." /153./

Pikler nagyjából elismeri ezt, azonban az összefüggések közelebbi természetében úgy érzi, hogy Lipps téved. Valamely tárgyra ugyanis csak akkor irányulhat törekvésünk, ha a tárgy előttünk lehetségesnek tűnik. Nem törekedhetünk a lehetetlenre, mondja Lipps. Ezt Pikler cáfolja, hiszen gyakran kívánjuk a lehetetlent, vagy a jelen ellenkezőjét. Például: óhajtom, hogy nyugaton keljen fel a nap, egy kirándulás alkalmából, hogy meglássam a hegy sötét oldalát is.

Igaz az a logikai tétel szerintünk is, hogy minden ítélet ellentétes ítélet tagadása, ha valamit tagadunk, akkor az létezik is, mivel a lehetőség létezik, helytelen Lipps állítása.

Lipps nem foglalkozik azzal a kérdéssel, milyen körülményektől függ az, hogy a két ellentétes meggyőződés közül melyik kerekedik felül. Pikler szerint három ilyen körülmény van: 1./ a tárgy átélésének gyakorisága, az ellentét átélésének gyakoriságához viszonyítva. 2./A külső energi-

ák, melyek a külső észrevétel- meggyőződéseinket és az ezekből hátramaradó emlékezet- meggyőződéseinket okozzák, 3./ a nagyobb érdek, a nagyobb érték, amely egy meggyőződés ellentétéhez képest jellemez. Értékes megállapítás itt az érdek fogalmának megemlítése, és kiemelése, mely kétség kívül jelentős az akarati tevékenységünkben.

Kifogásolja még Lipps elméletében Pikler azt is, hogy a kívánság mellett a sikert nem vezeti vissza elemibb tényekre. Nem értünk egyet viszont Pikler azon megállapításával, melyben az érdeket "az érték velünk született első megnyilatkozásainak is tekinti, mint önálló fizikai erőt." /154./

V.

Fejlődését közéleti szereplésében is nyomon követhetjük. A kezdetben főleg elméleti kérdésekkel foglalkozó tudósprofesszor harcos demokrata lett a szabad tanítás kongresszusán. /155./

"minden tárgykörű általános néptanításnak egyik célja, hogy a nép ne legyen prédája a tanultak önzésének, a szempontból egy kis osztály művelése és az annak részéről való nevelése soha sem pótolhatja a nagy néptömegek általános műveltségét." /155./

Egész életművének a tudomány művelése és nemzete felemelése volt a célja, ezt a célt a Társadalomtudományi Társasághoz irt elnöki székhelyében így fejtette ki:

"Szociális politikánk kell hogy legyen ezen túl is az elnyomottak és kitagadottak fölemelése, egy megelégedett, jólétben élő magyar nép megteremtése a tudomány, a műveltség a felvilágosodás segélyével. Az e célért való fáradozásban és küzdelemben lássuk az igazi hazafiságot, minden igazságtalan váddal szemben..." /156./

Pikler Gyula jellemzése és kritikai értékelése rendkívül nehéz feladat. Ezért egyik méltatóját, mint nálam sokkal illetékesebbet idézem: Üdvözljük a tudóst, ki nemzedékeket nevelt nálunk a tudomány tiszteletére... S köszönjük, hogy sohasem feledkezett meg rólunk, akik mindig hittünk benne." /157./

Pikler Gyula tanításai, eszméi, sokrétűek és ellentmondásosak. Kétségtelen, ismerte jól a marxizmust, de azt fenntartás nélkül nem tette magáévá. Rokonszenvezett a munkásmozgalommal is, de nem volt forradalmár. A haladó mozgalmak polgári radikális szárnyához tartozott, de ezen túlmenően racionalizmusa és reformeszméi, különösen pedig határozott állásfoglalása és töretlen közéleti szereplése is haladó hagyományaink közé sorolja.

Érdekes a történelmi materializmushoz való viszonya is. Jászi Oszkár írja egy helyen, hogy nem ismerte, hanem újra feltalálta a történelmi materializmust. "Pikler Gyula kétségtelenül van olyan kaliberű ember, mint bárki, aki ma európa szerte a szociológiát műveli. Mégis Pikler Gyulával megesett, hogy ugyyszólván újra feltalálta a történelmi materializmust,

amikor már nyugaton a leghevesebb csaták e körül az irány körül már lefolytak... 1903-ban a történelmi materializmus még mindig nem volt benn a magyar tudományos levegőben. " /158./ Más helyütt viszont azt írja, hogy tovább is fejlesztette a történelmi materializmust, illetve kiegészítette. "Az a meggyőződésünk, hogy Pikler Gyulának A jog keletkezéséről és fejlődéséről írott könyve a történelmi materializmusnak hiányzó, vagy ingatag lélektani fundamentumát ujjal és erőssel cserélte ki... a legfontosabb annak a felismerése, hogy a belátás a haladás egyedüli dinamikai faktora... Teljesen igaza van Pikler Gyulának, hogy a belátás folyamata nélkül az egész történelem érthetetlen volna." /159./

Magában Piklernek is eltérő a véleménye, hiszen egyik helyen /A jog keletkezéséről.../ megtagadja az őskommunizmust; "... nem áll az, amit némelyek tanítanak, hogy kezdetleges fejlettségi fokon egyenlőség, testvériség, közös tulajdon léteznék és csak később kezdődnék az egyenlőség. E tan teljesen hamis. Ellenkezőleg mennél kezdetlegesebbek az emberek, annál testvérierlenebbek, annál jobban ragadnak el egymástól, annál kevésbé léteznek intézmények a kisebb szerző erejű emberek javára... E tannak táplálékot az a nézet is adott, hogy a létezett és megszűnt kezdetleges tulajdonnal vélték a közös tulajdonra vonatkozó jelenkori törekvések igazságosságát kimutatni." /160./

Ugyan e könyv másik helyén viszont elismeri: "A legújabb keletkezett materialisztikus történelmi felfogás lé-

nyegében sok tekintetben megegyezik a jelen könyv tartalmával; az a pszichológiai alapvetés azonban, melyet mi adtunk és amelyen egyedül állhat meg ama felfogás szilárdan, annak képviselőinél teljesen hiányzik. E felfogással különben jelen könyv szerzője csak annak megírása után ismerkedett meg. /161./

Horváth Zoltán is közöl egy igen érdekes megjegyzést erről: "Igen érdekes Piklernek a történelmi materializmusra vonatkozó közlése /162./ "azt látom, hogy Németországban a materialisztikus történeti felfogásnak egy a szülőföldjén is kevésbé ismert irodalma létezik. A materialisztikus történeti felfogás kifejezés természetesen nem egyszer megütötte az ember fülét, de minthogy ez mindig Marxnak tulajdonítatik, Marx főművében pedig kifejtve nincs, sőt érintve is alig van, az épp említett irodalomról eszmecsere csak a nálunk alig látható szocialisztikus folyóiratokban /főleg a Die Neue Zeit-ben/ folyik, bevallom eddig azt hittem, hogy ezen irány explicite nincs és csak Marx könyvének sorai között létezik." Tehát a vezető magyar szociológus ennyire tájékozatlan és járatlan volt a történelmi materializmusra vonatkozó irodalomban. /163./

Hatása azonban feltétlenül pozitív volt, hiszen Jászi Oszkár egyik műve előszavában /164/ elismeri, hogy művét átdolgozta "a Karl Marx által megalkotott történelmi materializmus alapján", mert Pikler Gyula bírálata segítségével eltávolodott és elkülönítette magát a "spenceri szociológia

néhány végzetes hibájától."

Az osztályharcot noha ismerték a Társaság tagjai, megítélésében racionalisták és polgárok maradtak. A Huszadik Század /165./ közli Ferenczi Imre: A politikai tömegsztrájk című cikkét, melyhez a szerkesztőség hozzáfűzi: "Közöljük a tanulmányt, mert tárgya nálunk is aktuális... de az alapfelfogásával nem értünk egyet, mely ily kérdések elsősorban etikai szempontból való megítélését meddőnek tartjuk."

Pikler Gyulának a marxizmushoz való viszonya nem egyértelmű és nem következetes. Ennek elemzése és eldöntése rendkívül szerteágazó és bonyolult probléma, - így egyik méltatójának véleményével zárom a kérdést: "Megítélésében nem igazságos mérték az, hogy nem marxista. /S legyen szabad itt szóhasználatban elhatároló különbséget tenni a "nemmarxista" és az "antimarxista" között, lévén a század első évtizedéről szó, amikor ez a megkülönböztetés nagyon is jogos lehetett. A szocializmus ügyét, a társadalom előrehaladását, de főként a haladás feltételeinek megérlelését igen nagy mértékben szolgálták olyanok, akik nem marxisták voltak... A megítélés helyes marxista mértéke úgy véljük az, milyen erővel és milyen széles körben tudta kiváltani azt a felismerést, hogy rossz, tarthatatlan az, ami és ahogy van - s hogy mennyiben tudott a teendőkre utat mutatni."

3. Végül nem lenne teljes a kép, ha Pikler Gyuláról mint tanárról nem szólnánk, hiszen kiállása, állásfoglalásai, harcos magatartása, tántorithatatlan, megalkuvás nélküli pél-

damutatása hatásában, korábban talán műveivel is felvette a versenyt. Méltatói erről igen szépen írnak: "S a budapesti egyetem katedráján igen tiszta nyelven rendkívül éles logikával lándzsát mert törni a szocializmus igazságai mellett. Szónoki ereje, logikájának éle, bizonyítékainak bősége, mind-mind hozzájárultak előadásának fokozásához. A nemzeti kereteken túlmenő reformeszméinek alátámasztására nemcsak külföldi példákra, hanem a mélyreható magyar átalakulás előharcosaira, a nagy reformerekre, elsősorban a hozzá angolos műveltsége miatt is hasonló Széchenyre is hivatkozik." /167./

Székely Arthur /168./ szinte lírai hangon emlékezik meg Pikler Gyuláról: "Nemcsak mint író és gondolkodó, hanem mint tanár is kiváló volt. Az egyetemen teljesen szabadon jegyzetek nélkül szuggeszív módon adott elő a hallgatóság állandó figyelme mellett. Előadásában gyakoriak voltak az irodalmi utalások... Igen nagy sikerei voltak nyilvános előadásainak is."

Mint író is jelentős volt, /bár a terület vizsgálata nem lehet feladatom/, de igen érdekes az az eszmecsere Ignotussal a Költés és való témájáról, melyet a Nyugatban /169./ folytatott, Pikler Gyula szerint Ignotusnak igaza van abban, hogy a művészet lényege nem a valóság, hanem a lelkünkben meglévő szükségszerűség. Nem ért egyet Ignotussal viszont abban, hogy a művészetben nincs meg a valóság, tér- és időbeli folytonossága. Szerinte megvan. Hivatkozik Tolsztojra, Dosztojevszkijre és Móriczra. Pikler sze-

rint a szükségszerűségnek térben és időben kell jelentkezni. "Hiszen tisztán logikai és matematikai művészetünk nincs. A valóság úgy viszonylik a művészethez, mint ahogyan a tudományban a kísérletekhez viszonylik: valóban a kísérletező mintegy a tudomány művésze."

"A művészet a valóság megszemélyesítője, de nem a szépítés, hanem a hatásosság értelmében, aminek azonban a szépítés is egy módja lehet és gyakran az. " Szerinte: "A valóság szemlélete a mindenki hig művészete." Ezt azzal igazolja, "hogyan van egy a művészet és a valóság közötti félművészet, az iparművészet, mely a valóságra alkalmazza már amennyire lehet, a tisztább, élesebb és gazdagabb művészi szükségszerűséget." Befejezésül örömmel állapítja meg, hogy Ignotus és Bergson egy "társaságban" van. /170./

4. Nem vállalkozhattam arra, hogy egy hányatott, de végtelen becsületes harcos és tudományos munkássága eredményeiben igen gazdag életműről felelősséggel és hozzáértéssel összegezést adjak. Hiszen az átnézett és feldolgozott anyag csak egy csekély töredéke Pikler életművének, így ezekből nem is lehet teljességre törekedni. Személyében és munkásságában egy vasszorgalmu tudóst, egy népéért aggódó, népe sorsát becsületesen előmozdítani szándékozó hazafit ismerem meg, akit bár sokan jellemeztek, - igen tömören Vándor Zoltán: "Egészen kétségtelen azonban, hogy nem egy eredménye megőrizte helyességét. Művei tele vannak értékes és még ma is termékeny megfigyelésekkel, ötletekkel és való-

ban megérdemelnének beható elemzést és méltatást.

S hisszük, hogy ez be is fog következni abban az időben, amikor a gondolat felszabadul Magyarországon, s vissza fognak hozzá térni, ha nem is mint bibliához, hanem mint eszmeérlelő, új gondolatokra és kutatásokra buzdító, új megoldásokra ösztönző forráshoz.

Mondhatnánk ugy is; mint a magyar társadalmi haladás-történetnek egyik értékes hagyományához. Mert ilyen tradíciók, ilyen hagyományok is vannak... S nem lesz véletlen, hogy ott lesznek abban a jövőben, amelyik majd nem a megmerevedett múltat tiszteli, hanem a jövő felé mutatót. Nem azt amelyik megállóhely, hanem azt, amelyik hid. Nem azt, amelyik magát tökéletesnek nevezi, hanem azt, amelyik tökéletlenségét kritikailag szemléli és magát átmenetnek hiszi a szebb és tökéletesebb jövő felé." /171./

Méltóan jellemzi talán legjobban saját szavaival illik, hiszen mikor a Nyugat /172./ Ignotus, számában irt - érzésem szerint - önvallomást tett. /E rövid cikkét teljességében idézem./

Néhány szó

Ignotus tehetsége égi,

Ignotus vágyódása földi.

Soha, még gyermekkorában sem opekedett ő azután, hogy szent legyen. Sohasem mardosta magát a tudásért. Sohasem álmodott arról, hogy ő fogja igazságossá tenni a társadalmat. Pedig némely embereknek és költőknek e

vágyódások oly természetesek, mint a légzés.

De soha senki nála jobban nem értette meg e szent örületeket. Soha senki, józan, testvérebbül nem szerette és ünnepelte őket. Mert égi tehetsége megérezttette vele a szent örületek mennyei illatát. És ami gyümölcsöt a tudás fájáról röpke, de mesés pillantás és könnyed, de nyílegyenes kéz lecsiphetett, ő gyönyörködött annak ízében.

Kifogástalan londoni öltözkében, kart karba fűzve járt ama rongyosokkal a szentekkel, a tudnivágyókkal, az igazságosság vágyóival, a poros és végtelen országutakon. Égi hangon szólaltatta meg ügyükért a harsonát, istentiszteletre hívta a közösséget. Közben, letéve a szent szerzőt, maga elé mondta és énekelte a maga földi epekedéseit. A Fényüzést és asszonyt. A várost és a kényelmet. A pénzt és a hatalmat. És jobban tudta, hogyan szerződik meg a fényüzés és az asszony, a város és a kényelem, a pénz és a hatalom, mint a bugris, aki bírja őket.

Soha senki kevésbé magatettően és kevésbé önállótlan, meztelenebbül és merészebben, nem vallott és vigasztalt, mint ő. Igazabb volt, mint a tudósok, becsületebb mint a szentek. És nagy szavak nélkül, földi realis minden jobb, önzetlenebb, nemesebb, lovagiasabb férfi, megbízhatóbb társ és barát volt a forradalmárokból. Józanul és kimérten a mánor súlyával hatni és érezni, ez volt az ő szent vágyódása.

Ama rongyosok álmélkodva hallgatták e hideg éneket és

az okos szavak kimért zakatolását. És kénytelenek voltak megengedni, hogy ez a földi zene és okosság is égi. Csaknem odaadták volna kinjük gyermekeit e hidegen fogant amorettekért, elnyújtott egyetlen életálmaikat e kicsattanó rögtönzésekért.

Néha ugylátszik, Ignotus meg akart tőlük szökni és a bugrissal élni. Élvezni akarta végre ama fényüzést és aszszonyt, ama várost, kényelmet, pénzt. De a bugris száz mérföldről megérezte rajta a szent örületek mennyei illatát és elfintorította az orrát. Ignotus akkor sem tudott egészen nem igaz lenni, mikor a bugrissal ravaszkodott, a bugris pedig teljes önáltatást és hazugságot követel.

A Cimabuek, Fra Angelicok, Belliniek, Lionardók, Michelangelók és Raffaelek csarnokában a Tiziánt, e Rubenst, e Dürert, e Makartot, senki sem fogja nélkülözni akarni. Különben tudás és biztonság nélkül irom ide e hasonlatokat. Makartot nem is ismerem, és bizonyára igazságtalan vagyok ezért Ignotus iránt. Csak ő tudná, milyen festőket kellene e helyen idézni, és száz találó célzással tudná megvilágosítani és disziteni e sorokat. Arcátlanúság egyáltalán, hogy Vörösmarty, Arany, Tompa, Vajda János klasszikus szobrászáról e rajzfélét megkísérelni merészkedtem. E rajzfélét, mely stilizáltabb, minthogy eleven lehessen. Mely inkább megzenésítése Ignotusnak, semmint írása. Inkább, hogy Ignotus /Zoláról használt/ ellentétét idézzem, látomás, mint látás.

Pikler Gyula

VI.

Pikler Gyula munkásságáról nehéz lenne átfogó képet adni. Rendkívül nyugtalan, kritikus, mindig újat kereső, alkotó tudós volt, de nem rendszert alkotó. Igen érzékenyen és szakszerűen reagált korának szinte valamennyi - a szellemi életet érintő - kérdésére.

E gazdag és sokrétű irányulás közül jelen munkában főleg pszichológiai nézeteit igyekeztünk rendszerezni.

A pszichológiát igen nagyra becsüli, a jogtudományhoz hasonlóan a természettudomány egyik ágának tartja.

A lélek fogalmát pedig egyik művében /174./ szinte materialista, nervista alapossággal határozza meg. "Amit mi a tudat mögött létező "lélek"-nek nevezünk, az a testi vegetatív tevékenységnek csak egy másik neve. Nem egy specializáltabb, magosabb rendű idegi tevékenység a lélek vagy a szellem, idegi korrelációja, hanem a legmélyebb, legalapvetőbb idegtevékenység, amelynek a módosulásaiban minden magosabb idegi folyamat is ott létezik."

Jól ismerte kora főbb pszichológiai irányzatait, látta ezek gyengéit, hibáit is és igyekezett e tévedésektől magát elhatárolni.

Bírálja a neuro-pszichikai irányzatot, mert - szerinte - helytelen fiziológiai magyarázattal rossz úton jár, Első hibája az, hogy a reflexek értelmezése durva, nem biológiai vagy fiziológiai hatásukat, csak fizikai természetüket vizsgálják. /175./

Egyoldalúsággal vádolja az asszociáció híveit is.

akik azt hiszik, "hogyminden gondolkodás lényege különböző érzékelések apperceptiók asszociációjából tevődik össze." /176./ Ezt a tételt szellemesen cáfolja a gyermek ismeret-szerző munkájával, aki midőn egy tárgyat tapasztal, nem egyszerűen csak asszociál valamely tulajdonság szerint, hanem először általánosít, majd később a kiemelt tulajdonságok szerint asszociál. Összehasonlításból, az azonos és különböző megkülönböztetéséből áll, ami egész receptív és intellektuális életünk.

Bírálatában mértéktartó és önkritikus is. Tisztában van vele, hogy nem igazi szakembere minden kérdésnek, ő is tévedhet, lehetnek /mint ahogy másnak is vannak/: el-lentmondások felfogásában, de feltétlenül jó szándék, a tudományok fejlesztésének a célja vezette!

"Lehet, hogy az igazságnak talán egy szikráját villantom fel, anélkül, hogy képes lennék ezt a szikrát egészen jól megvilágítani. A tudomány története elég példát ad arra, hogy az igazságot, csak tisztázatlanul és tévedésekkel keresve lehet feltárni." /177./

Ezzel a kijelentéssel talán legszebben és legátfogóbban fogalmazta meg saját értékelését, méltatását is. Az utkeresés akkor is értékes, ha azt mutatja meg, merre nem érdemes tovább kutatni.

Ő viszont sokkal többet tett ennél, hiszen néhány tévedése ellenére érdekes megállapításaival nagymértékben hozzájárult mind a jogtudomány, mind a pszichológia fejlődéséhez. Munkájának értékét növeli, hogy eredményeit

rendkívül nehéz körülmények között érte el, részben a meg nem értés, részben az állandó gáncsoskodás és üldözés közepette. Töretlen hittel és lendülettel dolgozott a tudomány fejlesztéséért és felvirágoztatásáért.

"A tudomány kiléte jót tesz nekünk, egyrészt magában véve gyönyörködtet, másrészt cselekedeteinket irányítja."

/178./

VII.

I R O D A L O M

1. PIKLER Gyula: Huszadik Század, Bp. 1906. II. 420. 1.
2. HORVÁTH Zoltán: Magyar századforduló. Gondolat, Bp. 1974. 647 l. = 14.1.
3. a. VÁNDOR Zoltán: Pikler Gyula. = Szocializmus, 1938. jan. 30. p. Szerk. Mónus Illés.
3. b. SZÉKELY Arthur: Pikler Gyula. = Nyugat, 1938. I. 125-131.p. Szerk. Babits Mihály, Gellért Oszkár.
- 3.c. SZABÓ Imre: Pikler Gyula állam- és jogbölcselete. = Filozófiai Évkönyv, 1952. Akad.Kiadó, Bp. 1952. 592 l. 477-504.p.
- 3.d. SÁNDOR Pál: A magyar filozófia története. Magvető, Bp. 1973.
- 3.e. SZABÓ Imre: Pikler Gyula. Akad. Kiadó, Bp. 1973. 182, 2 l.
4. WOODWORTH - SCHLOSSBERG: Kísérleti pszichológia. Akad. Kiadó, Bp. 1966. 1153. 1.
5. SZABÓ Imre: Pikler Gyula állam- és jogbölcselete. = Filozófiai Évkönyv, 1952. Akad.Kiadó, Bp. 1952. 592 l. 477-504.1.
6. SZABÓ Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Bp. Akad. Kiadó, 1958. 533 l.
7. Dr.ANTALFFY György - Dr.PAPP Ignác: Szemelvények állam- és jogelméleti szerzők műveiből. Jegyzet. II. köt. 3-129.1.

8. LÉNÁRD Ferenc: A lélektan utjai. Franklin, Bp. 1947.
269 l.
8. a. KARDOS Lajos: A pszichológia történetének vázlata.
= Pszichológiai Olvasókönyv, Tankönyvkiadó, Bp. 1965.
287 l. /97-107.l./
9. LENIN: Az államról. Művei 29. kötet. Szikra, Bp.
1953. X, 634 l. /484.l./
10. ESTERHÁZY Sándor: A jog lényegéről. 1892.
11. FINKEJ Ferenc: A tételes jog vezéreszméi és alap-
elvei. 1908. I. 435-436.l.
12. MOÓR Gyula: Bevezetés a jogfilozófiába. Pfeifer,
Bp. 1923. 356 l. /108-110.l./
Nagyváradai Napló, 1903, IX. 17.
14. VÁNDOR Zoltán: Pikler Gyula. = Szocializmus, Szerk.
Mónus Illés. 1938 január. 30-34.l.
15. PIKLER Gyula: Angol- és német közgazdaságtan. =
Budapesti Szemle, Szerk. Gyulai Pál. Franklin, Bp.
1890. LXI. köt, 231-258.l.
16. PIKLER Gyula: Az állam ellen. /Spencer Herbertről./
= Budapesti Szemle, Szerk. Gyulai Pál. Franklin,
Bp. 1886.
17. I.m.: 42.l.
18. I.m.: 43.l.
19. I.m.: 44.l.
20. PIKLER Gyula: Bevezető a jogbölcseletbe. Athenaeum,
Bp. 1892. 166 l. /VI-VII.l./
21. I.m.: 26-27.l.

22. I.m.: 56.1.
23. I.m.: 5-6.1.
24. I.m.: 22.1.
25. SZABÓ Imre: Pikler Gyula állam- és jogbölcsselete.
= Filozófiai Évkönyv, 1952. Akad. Kiadó, 1952, Bp.
592 l. /485.1./
26. PIKLER Gyula: Bevezető a jogbölcsseletbe. Atheneaum,
Bp. 1892. 166 l. /21-22.1./
27. I.m.: 139.1.
28. I.m.: 129.1.
29. I.m.: 47.1.
30. I.m.: VII.1.
31. PULSZKY Ágost: A jog- és az állambölcsselet alapta-
na. 1885.
32. I.m.: 43.1.
33. PIKLER Gyula: Bevezető a jogbölcsseletbe. Atheneaum,
Bp. 1892. 166 l. /X.1./
34. I.m.: 50-51.1.
35. I.m.: 83.1.
36. VÁRNAI Sándor: /1892./
37. I.m.:
38. ESTERHÁZY Sándor: A bölcsseleti tudományok kézikönyve.
I.38.1. A jog lényegéről. 1892.
39. I.m.: 170. l.
40. I.m.: 182.1.
41. I.m.: 307.1.
42. I.m.: 315-316.1.

43. IGNOTUS: A Hét, 1897.
44. SOMLÓ Bódog: Jogtudományi Közlöny, 1897.
45. POSCH Jenő: Időelmélet és közhiédelmek. = Magyar Pedagógia, 1898. Szerk. Négyesy László, Franklin, Bp. 1898. VII.évf. 640. 1. /394-424.1./
46. PIKLER Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről. 1897. 10-11. 1.
47. PIKLER Gyula: Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése, Politzer, Bp. 1905. 100. 1. /26-28.1./
48. PIKLER Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről. 1897. 10.1.
49. I.m.: 190-191.1.
50. I.m.: 192.1.
51. I.m.: 193.1.
52. I.m.: 53.1.
53. PIKLER Gyula: Bevezetés a jogbölcseletbe. Atheneum, 1892. Bp. 166 1. /135.1./
54. PIKLER Gyula: A jog ekeletkezéséről és fejlődéséről. Grill. Bp. 1897. 43.1.
55. PIKLER Gyula: Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése. Politzer, Bp. 1905. 100 1./6.1./
56. I.m.: 191.1.
57. PIKLER Gyula: Bevezető a jogbölcseletbe. Atheneum, Bpl. 1892. 166 1. /144-145.1./
58. I.m.: 243.1.

59. I.m.: 268. l.
60. I.m.: 135. l.
61. SURÁNYI János: A pozitív bölcsélet hatása. = Bölcséleti Szemle, 1900. I. 247. l.
62. SURÁNYI János: A pozitív bölcsélet hatása hazánk jog- és állambölcselőire. = Bölcséleti Szemle, 1900. 26-27. l.
63. BODNÁR Zsigmond: A jog keletkezése és fejlődése. 1898. 42-43. l.
64. Magyar Jogászegyleti Értekezések. 1899. 161. 61. szám
65. SZABÓ Ervin: Lehetséges-e a tudományos politika? = Huszadik Század, 1910. Szerk. Jászi Oszkár. Bp. 1910. XI. évf. 133-136. I.
66. I.m.: 135-136. l.
67. Képviselőházi Napló. 1901. május 7.
68. PIKLER Endre: Pikler Gyula életműve. = Századunk. 1938. Szerk. Vámbéry Rusztem. 1938. 2-3. sz. 60. l.
69. JÁSZI Oszkár: Tudományos publicisztika. = Huszadik Század, 1910. Szerk. Jászi Oszkár, 1910. I. évf. 1. szám. 11. l.
70. Huszadik Század, 1901. I. félév. 486. l.
71. ELEMER Oszkár: Hajsza Pikler Gyula ellen. = Huszadik Század, 1901. I. kötet. 387. l.
72. Katholikus Szemle, Bp. 1907. XXI. kötet, Szerk. Mihályfi Ákos. 1099 l. = folyóiratok Szemléje. /1070-1079. l./

73. HORVÁTH Zoltán: Magyar Századforduló. Gondolat, Bp. 1974. 647 l. /131.1./
74. SZABÓ Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet. Magyarországon. Akad. Kiadó, Bp. 1955. 533. l./260.1./
75. Huszadik Század, 1906. II. kötet. Szerk. Somló Bódog. Bp. 1906. 423. l.
76. Huszadik Század, 1906. I. kötet. Szerk. Somló Bódog. Bp. 1906. 539-541. I.
77. Huszadik Század, 1906. II. kötet. Szerk. Somló Bódog. Bp. 1906. 42.1.
78. I.m.: 424.1.
79. I.m.: 426.1.
80. A szabadtanítás kongresszusának naplója. Szerk. Vörösváry Ferenc. Franklin, Bp. 1908. 647 l. /54-58.1./
81. I.m.: 62.1.
82. I.m.: 64.1.
83. I.m.: 98.1.
84. SZÉKELY Arthur: Pikler Gyula. = Nyugat. 1938. I. kötet. Szerk.: Babits Mihály, Gellért Oszkár. Bp. 1938. 125-131.1.
85. Budapesti Hírlap, 1907, okt.6.
86. dr.JEHLICSKA Ferenc: Pikler belátásos elmélete. Stephaneum, Bp. 1908.
87. I.m.: X-XI.1.
88. I.m.: 11.1.
89. I.m.: 14.1.

90. VÁNDOR Zoltán: Pikler Gyula. = Szocializmus. 1938.
Szerk. Mónus Illés. Bp. 1938. január 30. 32.1.
91. SÁNDOR Pál: A filozófia története. Akad. Kiadó.
Bp. 1955. III.köt. 600-601. 1.
92. SÁNDOR Pál: A magyar filozófia története. Magvető.
Bp. 1973. 665.1. /356.1./
93. PIKLER Gyula. Bevezető a jogbölcseletbe. Atheneum.
Bp. 1892. 166 1. /XI-XII.1.1./
94. PIKLER Gyula: A lélektan alapelvei. Az élmény megma-
radása és ellentétessége. Grill. Bp. 1909. 174.1.
/164.1.1./
95. PIKLER Endre: Pikler Gyula életműve. = Századunk.
1938. Szerk. Vámbéry Rusztem. Bp. 1938. 54.1.
96. PIKLER Gyula: Bevezető a jogbölcseletbe. Atheneum.
Bp. 1892. 166 1. /50-51.1.1./
97. RANSCHBURG Pál: Az érzetek új pszichofiziológiai
elmélete. = Magyar Orvos. 1922. II. 57.1.
98. PIKLER Gyula: Az objektív létben való hit lélek-
tana. 1890.
99. SÁNDOR Pál: A magyar filozófia története. Magvető.
Bp. 1973. 665. 3 1. /349.1.1./
100. PIKLER Gyula: Az objektív létben való hit lélek-
tana. 1890. 5. 1.
101. I.m.: 7. 1.
102. I.m.: 10.1.
103. I.m.: 16.1.
104. I.m.: 18.1.
105. I.m.: 25.1.

- 106. I.m.: 28.1.
- 107. I.m.: 44.1.
- 108. I.m.: 50.1.
- 109. I.m.: 54.1.
- 110. I.m.: 65.1.
- 111. POSCH Jenő: Az idő elmélete. II. rész. Bp.1857.
223. 1. /215.1./
- 112. PIKLER Endre: Pikler Gyula életműve. = Századunk.
1938. Szerk. Vámbéry Rusztem. Bp. 1938. 2-3.sz.60.1.
- 113. PIKLER Gyula: Az objektív létben való hit lélektana. 1890.
- 114. I.m.: 55.1.
- 115. Julius PIKLER: Das Grundgesetz alles neuropsychischen Lebens. J.A.Barth. Leipzig, 1900.
- 116. I.m.: XII-XIII.1. /németül./
- 117. I.m.: 16.1.
- 118. I.m.: 17.1.
- 119. U.o.: 120.1.
- 120. I.m.: 31.1.
- 121. I.m.: 84.1.
- 122. I.m.:94.1.
- 123. I.m.: 106.1.
- 124. U.o.
- 125. PIKLER Gyula: A lelki élet fizikája. A pszichofiziológia teljes rendszerének vázlata. 1901.
- 126. I.m.: 10. 1.
- 127. Julius PIKLER: Sinnegsichologische Untersuchungen. Leipzig, 1917, J.a.Barth. 517.1.

128. I.m.:
129. RANSCHBURG Pál: Magyar Orvos, 1922. IV.szám.
130. I.m.: 57.1.
131. U.o.
132. Magyar Orvos, 1922. 10.sz.
133. I.m.: 177.1.
134. Julius PIKLER: Theorie der Emfindungsequalitatvalls
Abbildes der Reines. Leipzig. 1922.
135. RANSCHBURG Pál: Az emberi elme. Pantheon. Bp.
1923. 278 1. /68.1./
136. I.m.: 69.1.
137. Julius PIKLER: Sinnesphylogische Untersuchungen.
Leipzig, 1917.J.A.Barth.
138. PIKLER Gyula: A szempillantásról. = Nyugat, 1924.
II. Szerk. Ignotus. 393-397.1.
139. Julius PIKLER: Sinnesphylogische Untersuchungen.
Leipzig, 1917. J.A.Bart. 417.1. /németül/
140. I.m.: 424. 1.
141. I.m.: 442-443.1.
142. PIKLER Gyula: A lélektan alapelvei. Grill, Bp.
1909. 174.1.
143. I.m.: 12-13.1.
144. I.m.: 14.1.
145. I.m.: 29.1.
146. I.m.: 37.1.
147. I.m.: 54-55.1.
148. I.m.: 64.1.

149. PIKLER Gyula: A lélektan alapelvei. Grill. Bp.
1909. 174. 1. 131-164.1.: Lipps akarattelméletének
bírálatata.
150. LIPP S: Von Fühlen, Wollen, und Denken. Ver Such
einen Theorien des Willens. Leipzig, 1907.
151. PIKLER Gyula: Az objektív létben való hit lélek-
tana, 1890. 69-78.1.
152. I.m.: 69.1.
153. LIPPS: Von Fühlen, Wollen und Denken. Ver Such
einen Theorien des Willens. Leipzig, 1907. 43.1.
154. PIKLER Gyula: A lélektan alapelvei. 160.1.
155. A szabadtanítás kongresszusának naplója, 1908.
Szerk. Vörösváry Ferenc Bp. 1908. Franklin. 647.1.
/63.1./
156. I.m.: 67.1.
157. IGNOTUS: Nyugat, 1924. II.382.1.
158. JÁSZI Oszkár: Kulturális elmaradottságunk okairól.
= Huszadik Század, 1905. Szerk. Somló Bódog. Bp.
1965. II. félév. 1-28.1.
159. JÁSZI Oszkár: A történelmi materializmus állam-
bölcselete. = Huszadik Század, 1908. Szerk. Jászi
Oszkár. Bp, 1908. 52-55.1.
160. PIKLER Gyula: A jog keletkezéséről és fejlődéséről.
Grill. Bp. 1911. 301.1. /283.1./
161. I.m.: 264.1.
162. PIKLER Gyula: Az emberi egyesületek és különösen
az állam keletkezése és fejlődése. Bp. Politzer,
1905. 100 l. 229.1.

163. HORVÁTH: Zoltán: Magyar Századforduló. Gondolat,
Bp. 1961. 647.1. /597.1./
164. JÁSZI Oszkár: Művészet és erkölcs. 1908. X.1.
165. XX.század, 1905. II.kötet, 462.1.
166. HORVÁTH Zoltán: Magyar Századforduló. Gondolat,
Bp. 1961. 647. 1. /316.1./
167. VÁNDOR Zoltán: Pikler Gyula. = Szocializmus, 1938.
Szerk. Mónus Illés. 1938. január 30.
168. SZÉKELY Arthur: Pikler Gyula. = Nyugat. 1938. I.sz.
Szerk. Babits Mihály. Bp. 1938.
169. PIKLER Gyula: Költés és való. = Nyugat, 1938. I.sz.
Szerk. Babits Mihály. Bp. 1938.
170. I.m.: 146-147.1.
171. VÁNDOR Zoltán: Pikler Gyula. = Szocializmus, 1938.
január. 30-34.1. Szerk. Mónus Illés. Bp. 1938. 30-34.1.
172. PIKLER Gyula: = Nyugat, 1924.
173. Pikler Gyula: = Huszadik Század, 1906. Szerk. Somló
Bódog, 1906. II.420. 1.
174. Julius PIKLER: Das Grundgesetz alles neuropsichisches
Lebens. Leipzig, 1900. J.A.Bart./106.1.
175. I.m.: 106.1.
176. I.m. 107.1.
177. I.m.: 109.1.
178. PIKLER Gyula: A lélektan alapelvei. Grill, Bp. 1909.
174.1. /114.1./

Tartalomjegyzék

I.	1. Bevezetés	1
	2. Pikler Gyula élete	4
	3. Pikler Gyula eddigi értékeléséről	5
	4. A dolgozat célkitűzése	6
	5. A dolgozat metodikája	6
II.	Pikler Gyula munkásságának főbb vonásai	7
	1. Közgazdasági nézetei	7
	2. Szociológiai elvei /Spencer bírálata/	9
	3. Jogbölcseleti munkái	11
	4. Jogbölcseleti munkáinak bírálata	19
	5. "Belátásos" elmélete a jog keletkezéséről	22
	6. Államelmélete	27
	7. Pikler Gyula személyének támadása, üldözése	34
III.	1. Pikler Gyula és a Társadalomtudományi Társaság	38
	2. Pikler Gyula vitája a Szabadtanítás Kongresszusán Prohászka Ottokárral	46
	3. Pikler Gyula visszavonulása a támadások elől	54
IV.	Pikler Gyula pszichológiai munkássága	56
	1. A pszichológia fogalma	56
	2. Módszerei	57
	3. Az objektív létben való hit lélektana	58
	4. A reflexről	62
	5. Az érzet	75
	6. Az élmény	86

	7. Az akarat /Lipps bírálata/	88
V.	1. Pikler Gyula közéleti szereplése	89
	2. Viszonya a történelmi materializmushoz	90
	3. Pikler Gyula tanári portréja	93
	4. Méltatása	95
VI.	Összefoglalás	99
VII.	Irodalom	102
VIII.	Tartalomjegyzék	113